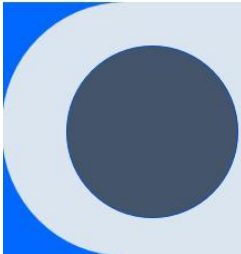

Жанета Цонева

РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СОЦИАЛНАТА РАБОТА С ДЕЦА В РИСК

Учебно помагало

Жанета Цонева

**РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИ
КОМПЕТЕНТНОСТИ В
СОЦИАЛНАТА РАБОТА
С ДЕЦА В РИСК**

УЧЕБНО ПОМАГАЛО

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
“ВАСИЛ АПРИЛОВ”
ГАБРОВО, 2026

**РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СОЦИАЛНАТА РАБОТА С
ДЕЦА В РИСК**

© Жанета Николаева Цонева - автор, 2026

Рецензент: доц. д-р Лиляна Иванова Русанова

© Университетско издателство “В. Априлов” – Габрово, 2026

ISBN:

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	4
Тема 1. Социални компетентности – обща характеристика. Видове социални компетентности.....	5
Тема 2. Обща характеристика на децата в риск.....	12
Тема 3. Детерминанти за появата на риск при децата	18
Тема 4. Национално и международно законодателство в областта на закрилата на детето	25
Тема 5. Съдържание, форми и подходи на социална работа с деца в риск. ...	35
Тема 6. Превантивни подходи и модели за работа с деца в риск	46
Тема 7. Мобилна социална работа с деца в риск.....	53
Тема 8. Социална работа с деца, жертви и в риск от насилие.	60
Тема 9. Социална работа с деца със суицидно поведение	70
Тема 10. Социална работа с деца с девиантно поведение	79
Тема 11. Социална работа с деца с увреждания	88
Тема 12. Социална работа с деца на улицата и отпадащи от училище	99
Тема 13. Социална работа с деца на родители, лишени от свобода	106
Тема 14. Социална работа с деца в риск от родителско отчуждение.....	111

Въведение

Социалната работа с деца в риск е една от най-отговорните, предизвикателни и сензитивни професии. Тя предполага не само професионални знания и умения, но и проява на хуманизъм, емпатия, способност за саморефлексия. В ежедневната си практика социалният работник е изправен пред редица предизвикателства, които поставят на изпитание неговите професионални знания, умения и социални компетенции.

Целта на учебното помагало е да предостави на студентите един цялостен поглед върху необходимите социални компетентности в социалната работа с деца в риск. Чрез развиване на ключови социални компетентности бъдещите специалисти ще могат уверено и ефективно да осъществяват своята практическа професионална дейност.

Помагалото е насочено към развиване на компетентности като:

- Себепознание, себемотивация, себеуправление, саморефлексия
- Комуникативни умения и умения за работа в екип
- Умения за решаване на проблеми и справяне с конфликти
- Устойчивост, критично мислене и етично поведение

Ресурсът съчетава теоретични насоки и практически инструменти за личностно и професионално развитие. Предложените упражнения могат да се използват в интерактивни сесии (дискусии, работа по казуси, ролеви игри, дневници, работа в групи или самостоятелно) чрез участие в сигурна и толерантна среда на споделяне. Чрез включването в индивидуални и групови дейности се насърчава развиването на умения за идентифициране на собствените си вътрешни ресурси, анализиране на преживяванията си и изграждане на личен професионален стил, въз основа на уважение, разбиране и етичност.

Настоящото учебното помагало може да се използва както в процеса на обучение на студенти, бъдещи социални работници, така и за самоподготовка.

От автора

Тема 1. Социални компетентности – обща характеристика.

Видове социални компетентности

Ключови думи: социални компетентности, себепознаване, самоуправление, себемотивация, саморефлексия, работа в екип, решаване на проблеми, управление на конфликти, критично и етично мислене, комуникация, социално-емоционална устойчивост

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с базисни понятия.
- Запознаване с основни видове социални компетентности.

Практически цели:

- Усвояване на личностни и междуличностни компетентности за разбиране и работа с различни категории деца в риск.
- Усвояване на умения за боравене с понятия и основни категории.
- Усвояване на умения за прилагане на различните социални компетентности в практиката с деца в риск.
- Усвояване на умения за работа в мултидисциплинарен екип.

Ценностни цели:

- Осъзнаване на личната и професионална отговорност за работа с деца в риск.
- Съзнателно прилагане на различните социални компетентности в работата с деца в риск.
- Осъзнаване на границите на собствената компетентност.

Ключови дефиниции

Компетентността „комбинация от знания, умения и отношение“. Знанието е съставено от факти и цифри, концепции, идеи и теории, които вече съществуват. Уменията се разглеждат като способности за извършване на процеси и използване на съществуващите знания за постигане на резултати. Нагласите описват нагласите и начина на мислене за действие или реагиране на идеи, хора и ситуации.“

Council of Europe, с. 4

Социални компетентности – „многоизмерна концепция, състояща се от социални, емоционални, познавателни и адаптивни умения и поведение“

Semrud-Clikeman, M.

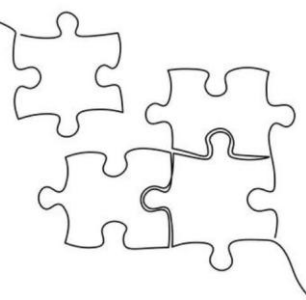

Таблица 1. Видове социални компетентности

Видове социални компетентности		
Видове	Същност	Цел
Себепознание	Способността на специалиста да познава своите силни и слаби страни, симпатии и антипатии.	Специалистът да може да отговори на въпросите: Кой съм аз?, Какъв съм бил?“ „Какъв ще бъда?“
Себемотивация	Способността на специалиста да има нужната воля и да намери причина да постигне нещо, без да е необходимо друг или нещо да го подтиква към него.	Специалистът да постига поставените си цели, желаните успехи, промени в личния и професионални живот, справяне със страха и тревожността.
Себеуправление	Способността на специалиста ефективно да управлява собственото си време и дейности.	Специалистът ефективно да планира, организира времето и дейностите си, да приоритизира задачите си, да се справя с разсейващите фактори.
Саморефлексия	Способността на специалиста да анализира личните и емоционалните чувства по отношение на даден случай или ситуация.	Специалистът да осмисли собствените си чувства, поведение, мисли, емоции, нагласи, желания.
Комуникативни компетенции	Способността на специалиста да провежда ефективен разговор.	Специалистът да използва различните форми на комуникация (вербална,

		невербална, епистолярна, дигитална и т.н.) за постигане целите на разговора.
Решаване на проблеми	Способността на специалиста да дефинира проблема и идентифицира стъпките за неговото решаване.	Специалистът да формулира различни алтернативи, да избере най-подходящата от тях, да приложи знанията, опита и уменията си прилагане на избраната алтернатива.
Управление на конфликти	Способността на специалиста да идентифицира и управлява ефективно конфликта.	Специалистът да използва различни стилове и стратегии за справяне с конфликти и конфликтни ситуации.
Социално-емоционална устойчивост	Способността на специалиста да се адаптира и справя със стреса и напрежението в различни ситуации.	Специалистът да използва стратегии и механизми за ефективно справяне със стреса и напрежението – емоционална регулация, саморефлексия, копинг стратегии и др.
Критично и етично мислене	Способността на специалиста да анализира и оценява информацията, съобразно етичните стандарти на професията.	Специалистът да оценява и разбира различни гледни точки, факти, информация в зависимост от моралните и етични принципи на професионалната му дейност.

Въвеждащи упражнения за личностно и професионално развитие

Упражнение „Моите силни и слаби страни“

Цел: осъзнаване на личните ценности и вътрешни ресурси

Описание: опиши три ситуации от живота си, които са били причина да избереш професията „социален работник“. За всяка ситуация отговори на следните въпроси:

- Каква беше мотивацията ми?
- Какво научих за себе си?

- Как ме промени този избор?
- Кои лични качества ще ми помагат в работата ми с деца в риск?
- Има ли ситуации, които биха били предизвикателство за мен?

Упражнение „SWOT-анализ“

Цел: *изграждане на умения за себепознание*

Участници: цялата група

Описание: попълнете в таблицата по-долу вашите силни и слаби страни, възможности и заплахи по отношение на бъдещата Ви професионална реализация в социалната сфера. След това анализирайте как може да използвате Вашите силни страни и възможности, за да се справите със заплахите и да намалите слабите си страни

Вътрешна среда	Силни страни	Слаби страни
Външна среда	Възможности	Заплахи

Упражнение „Моите професионални граници“

Цел: *осъзнаване на личните и професионални граници*

Участници: цялата група

Описание: на всички участници се представят два хипотетични случая за деца в риск. Всеки от участниците трябва да отговори на въпросите:

- Как бих реагирал/а аз?
- Къде е границата между емпатия и професионална дистанция?
- Как бих съхранил собственото си спокойствие?

След това групата трябва да изработи „Здравословни граници – основни правила“

Упражнение „Отражение“

Цел: *развиване на себепознание и самосъзнание чрез обратна връзка*

Участници: работа по двойки

Описание: Всички участници се разделят на двойки. Всяка двойка описва силните и слабите страни на своя партньор, които наблюдава по време на обучението. След това си разменят списъците и се запознават с тях.

Групата обсъжда как обратната връзка помага за изграждането на по-реалистична представа себе си.

Упражнение „Моят импулс“

Цел: *осъзнаване на вътрешните си мотиви и ресурси, развитие на устойчивост*

Участници: цялата група

Описание: всеки участник прави списък с три неща, които го мотивират в трудни моменти. Избира си едно от тези три неща и го слага на място в дома си, където да го вижда ежедневно.

Упражнение „Малки крачки – големи постижения“

Цел: *развиване на себемотивация и позитивна професионална нагласа*

Участници: цялата група

Описание: всеки участник самостоятелно трябва да направи списък с:

- едно действие от последната изминала седмица, което е било успешно;
- едно препятствие/трудност, от което да извлечеш поука и опит;
- едно нещо, което си научил/а за себе си.

Упражнение „Моите емоции - хроника“

Цел: *развиване на умения за социално-емоционална регулация и професионална осъзнатост*

Участници: цялата група

Описание: водещият запознава участниците с казус от социалната практика с деца. Всеки участник трябва да оцени своето емоционално състояние по

скалата от 1 до 10. По желание може да сподели как му е повлиял случаят, каква реакция е забелязал/а в себе си.

Упражнение „Разсейващи фактори“

Цел: *развиване на умения за самоуправление и себемотивиране*

Участници: цялата група

Необходими материали: листи, цветни моливи, флумастери, лепило, цитати

Описание: групата се разделя на екипи по равен брой души, като трябва да останат двама участници, без да са включени в екипите. На всеки от екипите се поставя задача да изработят постер на тема „Аз съм социален работник“. Определя се време за работа – 30 мин. Двамата участници, които са извън екипите имат за задача да приложат всички възможно разсейващи фактори, за да пречат работата на екипите. След приключване се обсъжда от кои разсейващи фактори най-силно са се повлияли участниците в екипите. Как стратегии за справяне с разсейващи фактори познават и прилагат.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Какво представляват социалните компетенции?
2. Какви видове социални компетенции познавате?
3. Напишете три изречения, които да демонстрират себемотивацията Ви.
4. Запишете три изречения, които показват себerefлексия.
5. Как според Вас емоционалното състояние влияе на работата на специалистите с деца в риск?

Литературни източници

1. Council of Europe. (2022). Competence frameworks and competence-based approaches in youth worker education and training in five European countries. Достъпно на: https://pjp.eu.int/documents/42128013/131344248/Competence_frameworks.pdf/1fe47c41-e2eb-3e58-1a0c-042e7f73fed3
2. Semrud-Clikeman, M. 2007. Social competence in children. New York, NY: Springer Science Business Media.

Тема 2. Обща характеристика на децата в риск

Ключови думи: *риск, рисково поведение, деца в риск*

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с характеристиката на децата в риск.
- Запознаване с базисни понятия.
- Запознаване с основни категории деца в риск.

Практически цели:

- Усвояване на умения за разпознаване на признаци на риск при децата.
- Усвояване на умения за боравене с понятия и основни категории.
- Усвояване на умения за прилагане на критерии за разпознаване на признаци на поява на риск при децата по конкретни казуси.

Ценностни цели:

- Изграждане на емпатия и сензитивност към проблемите на децата в риск.
- Формиране на нагласа за уважение към правата на детето.
- Развиване на ангажираност към закрилата и социалното благосъстояние на децата.

Ключови дефиниции

Дете – Съгласно чл. 1 от Конвенцията за правата на детето „дете“ означава всяка човешко същество на възраст под 18 години освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано“.

Конвенция за правата на детето

Риск – „ситуация, включваща излагане на опасност, възможност за нараняване или загуба, възможност нещо неприятно да се случи“

Oxford Dictionary

Рисково поведение – „... това е поведение, при което личността поради незнание, липса на опит, неблагоприятно стечение на обстоятелствата или поради користни цели извърши действие, резултатът от което застрашава нейното физическо, психическо или социално благополучие. Когато това действие има еднократен, стихийен характер, може да се приеме, че извършителят няма изградено рисково поведение, но когато такива действие са част от начина на живот на личността, се говори за рисково поведение“.

Кузманова-Карталова, 2013, с. 9

Дете в нужда - деца в риск от бедност или социално изключване, както и деца, които са уязвими поради специфични фактори.

Unicef

Дете в риск – Според Закона за закрила на детето „е дете:

- Чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права или чиито родителски права са ограничени, или детето е останало без тяхна грижа.
- Което е жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно или унижително отношение или наказание в или извън семейството му.
- За което съществува опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено и социално развитието.
- За което съществува риск от отпадане от училище или което е отпаднало от училище.“

Закон за закрила на детето,
ДВ. бр.79 от 17 Септември 2024 г.

Дете с изявени дарби – „дете, което е показало трайни способности и постижения в областта на науката, изкуството или спорта, надвишаващи постиженията на неговите връстници“

Закон за закрила на детето,
ДВ. бр.79 от 17 Септември 2024г.

Работа по казуси

Инструкция: за всеки случай по отделно попълнете следната таблица:

Категория деца в риск	Единици признаци за наблюдение	Рискове за детето	Ключови потребности	Ключови компетенции

Казус 1. В Дирекция „Социално подпомагане“ в отдел „Закрила на детето“ постъпва сигнал по телефона за 14-годишно момиче, за което има съмнение, че проституира и има вероятност бащата да злоупотребява сексуално с нея.

При посещенията в населеното място се провеждат разговори с момичето и бащата, както и със съграждани и съседи, служители на кметството в населеното място, с учителка на детето и с медицинската сестра в училището, в което учи момичето. Всички, които познават момичето и бащата изразяват съмнение, че се случва нещо нередно в семейството.

След проведеното проучване се констатира, че семейната среда е нестабилна, неспокойна и несигурна, за момичето не се полагат адекватни грижи.

Казус 2. Таня е на 15 години в 9 клас. Преди месец губи родителите си при катастрофа. До момента е живяла в стабилна семейна среда – майката е работила като детска учителка, а баща е бил компютърен специалист. Таня няма братя или сестри.

След инцидента детето временно е настанено при леля си по бащина линия. Семейството има три деца и е в затруднено финансово положение. Лелята е заявила готовност да помага на първо време в грижите за Таня, но не може да поеме дългосрочен ангажимент и отговорност.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Какво е риск?
2. Опишете Вашето разбиране за рисково поведение?
3. Какво е според Вас дете в риск?
4. Посочете категориите деца в риск.
5. Допишете какви могат да бъдат рисковете за детето:
 - емоционални и психологически:
 - физически:
 - социални:
 - икономически:
 - правни:
6. Потърсете информация за последния случай за дете/деца в риск, отразен в медийното пространство. Определете за детето/децата ключовите потребности.
7. Напишете есе на тема „По пътя към подкрепата – ключови социални компетенции“

Литературни източници

1. Закон за закрила на детето. Обн. ДВ. бр.48 от 13 Юни 2000г., изм. и доп. ДВ. бр.54 от 4 Юли 2025г.
2. Конвенция за правата на детето. Приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г. В сила от 3.07.1991 г. Достъпно на: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/35/sv/kpd-1-3.pdf>
3. Кузманова-Карталова, Р. (2013). Социалнопедагогическа работа с деца в риск. Universitetsko izdatelstvo" Sv. sv. Kiril i Metodi© Ći".

4. Oxford Dictionary. Достъпно на:
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/risk_1
5. Unicef. (2022). Не/равно детство. Цялостен анализ на детската бедност и социално изключване в България

Тема 3. Детерминанти за появата на риск при децата

Ключови думи: *рискови фактори, деца в риск, последици*

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни понятия.
- Запознаване с рисковите фактори за децата.
- Запознаване с последиците от рисковите фактори върху децата.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на рисковите фактори при децата.
- Усвояване на умения за боравене с понятия и основни категории.
- Усвояване на умения за определяне на последиците от рисковите фактори за децата.

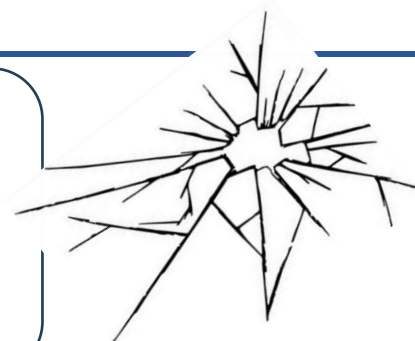
Ценностни цели:

- Осъзнаване и съпреживяване на проблемите на децата в риск.
- Развиване на ангажираност към закрилата и социалното благосъстояние на децата.

Ключови дефиниции

Рисков фактор – „възможността нещо лошо да се случи в бъдеще; ситуация, която би могла да бъде опасна или да има лош резултат“

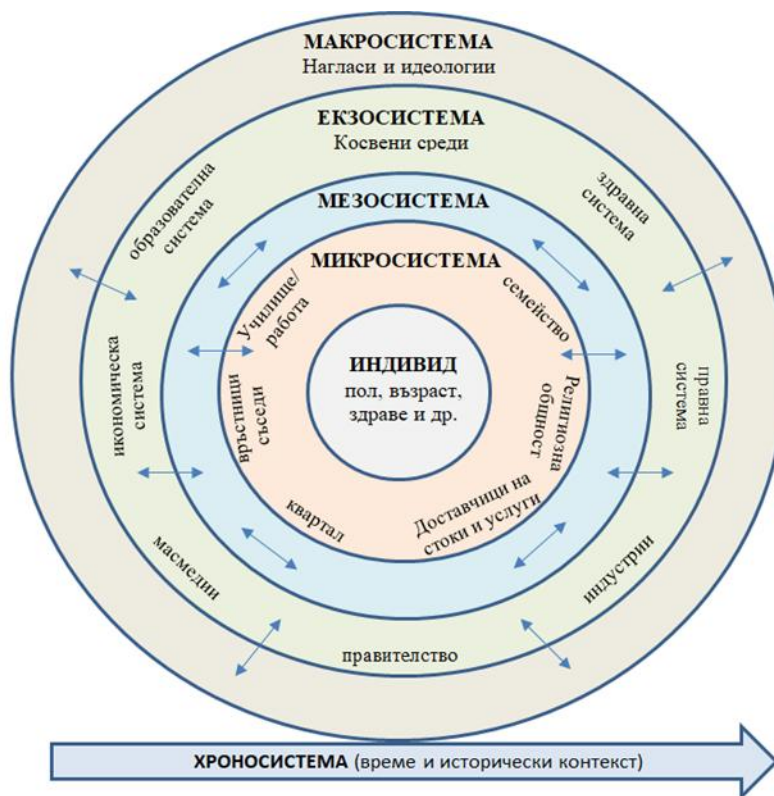
Oxford Dictionary

Среда - “обстоятелствата, предметите или условията, с които човек е заобиколен: факторите и влиянията, които влияят върху растежа, здравето, напредъка, функционирането и т.н. на някого или нещо“

Merriam-Webster Dictionary

На фигура 1 е представено влиянието на средата и взаимодействието между отделните подсистеми според теорията за екологичните системи на Бронфербергер.

Фигура 1. Теория за екологичните системи на Бронфенбергер

Източник: Brown, Leacey & Strommen, Jane. (2018). Training Younger Volunteers to Promote Technology Use Among Older Adults. *Family and Consumer Sciences Research Journal*. 46. 297-313

Класификация на рисковите фактори за децата

Таблица 2. Рискови фактори за децата

Семейни фактори	Социални фактори
Липса на родителска грижа Неглижиране Домашно насилие Зависимости Бедност Нисък родителски капацитет Неадекватни възпитателни методи	Липса на достъп до здравни услуги Липса на достъп до образователни услуги Липса на достъп до социални услуги Неблагоприятна среда на живот Социална изолация Социални изключване

Развод Осиновяване Непълнолетни родители	Расови и етнически предпоставки Асоциални модели на поведение Средства за масова информация
Здравни фактори	Образователни фактори
Хронични заболявания Увреждания Липса на здравна грижа	Отпадане от образователната система Липса на достъп до образователни услуги Ниски академични постижения Насилие Липса на подкрепяща среда
Емоционални и психологически фактори	
Травми, пренебрегване, отчуждаване	

Последици от рисковите фактори за децата

-
- *Агресия, гняв, враждебност*
 - *Потиснатост, срамежливост*
 - *Повишена тревожност*
депресивност
 - *Страх*
 - *Физически увреждания*
 - *Умствени увреждания*
 - *Ниско образование*
 - *Трудност с адаптацията*
 - *Асоциално поведение*
 - *Изоставане в развитието*
-

-
- *Ниска самооценка*
 - *Психосоматични заболявания*
 - *Лъжи, кражби*
 - *Бягства от вкъщи/училище*
 - *Занемареност*
 - *Противообществени прояви*
 - *Злоупотреба с алкохол,*
вещества
 - *Зависимости*
 - *Риск от суицидност*
 - *И др.*
-

Работа по казуси

За всеки от посочените казуси опишете възможните рискови фактори и последици за детето.

Казус 1.

Мишо е на 12 години. От началото на учебната година често отсъства от училище без предоставяне на извинителни бележки. Учителите забелязват, че е небрежно облечен и често недохранен. Опитите за разговор с него относно родителите му са неуспешни, т.к. детето отказва да говори за тях и се затваря в себе си. В междучасията стои настрана, рядко контактува с другите деца.

Казус 2.

Калоян е на 13 години. В училище и извън него често влиза в конфликти и се държи грубо и агресивно с другите деца, често чупи вещи и удря деца. Класната учителка споделя, че има информация за домашни скандали. Бащата на Калоян злоупотребява с алкохол. Има случаи на физическо насилие в семейството.

Казус 3.

Таня е на 16 години. Скоро е загубила майка си след тежко боледуване. Бащата на момичето работи на две местоработи и почти не се прибира вкъщи. В училище Таня започва да страни от съучениците си, успехът и спада, няма желание и не вижда смисъл в образованието си.

Казус 4.

Петър е на 14 години и помага на баща си и майка си в стопанството – отглеждат едър и дребен добитък. Заради много работа се налага често да отсъства от училище. Учителите и съучениците му забелязват, че често е уморен и неподготвен за часовете, без домашни работи. Според родителите от труда има повече смисъл, отколкото от образованието.

Казус 5. Симона е на 16 години. В последно време е забелязвана сред групи от по-големи младежи, които употребяват алкохол и цигари. Родителите ѝ са разведени, живее при баба си и дядо си по майчина линия. Все по-често започва да се прибира късно след определения вечерен час. Възрастните хора не успяват да я контролират. В училище е конфликтна, често отсъства, успехът ѝ спада.

Работа в група

Упражнение „Стена на риска“

Цел: *развиване на критично и аналитично мислене, емпатия и разбиране на рисковите фактори за децата, работа в екип*

Участници: групи от по трима души

Описание: Всяка група получава карта с профил на дете в риск. Участниците определят рисковите фактори за детето и ги разпределят според схемата на Бронфенбергер. След това всички групи представят своите класификации на общо табло на рисковете.

Упражнение „Социален работник - клиент“

Цел: *развиване на емпатия, активно слушане, толерантност, решаване на проблеми*

Участници: работа по двойки

Описание: единият участник влиза в ролята на дете в риск, а другият – в ролята на социален работник. Работят по зададен казус за дете в риск. След разговор върху ситуацията, се обсъждат: *Какви чувства са изпитали?, Какви трудности са имали по време на комуникацията?, Какво е помогнало от гледна точка на комуникацията за разговора?*

Упражнение „Печат“

Цел: *развиване на умения за осъзнаване на собствените нагласи и предразсъдъци, комуникативност, етично мислене*

Участници: цялата група

Описание: всеки от групата получава листче (своеобразен етикет) с описание на дете (бедно дете, агресивно дете, дете с аутизъм и т.н.). Всички общуват по зададена обща тема на разговор, но реагират според своя листче. След приключване на темата на разговора, се обсъждат как са се чувствали и оказвали влияние етикета върху разговора.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

- Посочете рисковите фактори за детето по отношение на:
 - Когнитивно развитие:
 - Социално развитие:
 - Емоционално-психическо развитие:
 - Физическо развитие:
 - Поведенчески прояви:
- Използвайки схемата на Бронфенбергер от фиг. 1., посочете по какъв начин влияние негативно:
 - микросредата на детето;
 - мезосредата на детето;
 - макросредата на детето;

- екзосредата на детето;
- макросредата на детето.

Литературни източници

1. Merriam-Webster Dictionary. Достъпно на: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/environment>
2. Oxford Dictionary. Достъпно на:
https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/risk_1

Тема 4. Национално и международно законодателство в областта на закрилата на детето

Ключови думи: деца в риск, социална закрила, права на детето

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни дефиниции.
- Запознаване с международното законодателство в областта на закрилата на детето.
- Запознаване с националното законодателство в областта на закрилата на детето.

Практически цели:

- Усвояване на умения за разбиране и тълкуване на нормативни документи (закони, правилници, наредби, стратегии и др.).
- Усвояване на умения за боравене с правно-информационни източници (lex.bg, Държавен вестник и др.).
- Усвояване на умения за проследяване на изменения и допълнения към нормативните документи.
- Усвояване на умения за действие в рамките на закона и съобразно професионалната етика.

Ценностни цели:

- Формиране на професионално-етично отношение към детето като субект на права.
- Развиване на отговорно отношение към защитата на децата в риск.
- Развиване на чувствителност към дискриминация, насилие, неравнопоставеност.

Ключови дефиниции

Закрила на детето „е система от законодателни, административни и други мерки за гарантиране правата на всяко дете“.

Закон за закрила на детето

Най-добър интерес на детето е преценка на:

- Желанията и чувствата на детето.
- Физическите, психическите и емоционалните потребности на детето; възрастта, пола, миналото и други характеристики на детето.
- Опасността или вредата, която е причинена на детето или има вероятност да му бъде причинена.
- Способността на родителите да се грижат за детето.
- Последиците, които ще настъпят за детето при промяна на обстоятелствата.
- Други обстоятелства, имащи отношение към детето.

Закон за закрила на детето,
Обн. ДВ. бр.48 от 13 Юни 2000 г., изм. и
доп. ДВ. бр.54 от 4 Юли 2025г.

„Всяко дете има присъщо **право на живот**.“

„Детето следва да бъде регистрирано незабавно след раждането му и от рождение има право на име, правото да придобие гражданство и доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители“

Конвенция на ООН за правата на детето

Права на детето - набор от универсални права за всяко дете, които се отнасят за деца от всякакъв произход и обхващат това, от което се нуждаят, за да оцелеят и да имат възможности да водят стабилен и пълноценен живот. Те се разделят на четири категории: правото на оцеляване, безопасност, принадлежност и развитие.

Better Care Network Toolkit Glossary

Конвенция за правата на детето на ООН

На 20.11.1989 г. Общото събрание на Организацията на обединените нации приема Конвенцията за правата на детето (КПД) – първата юридически обвързваща международна конвенция, която утвърждава човешките права на всички деца. КПД съдържа 54 члена, които включват съвкупност от основни права – граждански, политически, културни, социални и икономически, формирайки обща защитна рамка за всяко човешко същество на възраст под 18 години. КПД се основава на т.нар. *Трите „П“* - от английски: participation, protection and provision – *участие, защита и осигуряване*.

Женевска декларация за правата на детето

Женевската декларация за правата на детето е международен документ, приет през 1924 г. от Обществото на народите. Декларацията гласи, че:

„На детето трябва да се предоставят средствата, необходими за нормалното му развитие, както материално, така и духовно. Гладното дете трябва да бъде нахранено, болното дете трябва да бъде кърмено, изостаналото дете трябва да бъде подпомогнато, детето-делинквент трябва да бъде върнато на помощ, а сирачето и бездомното дете трябва да бъдат подслонени и подкрепени. Детето трябва да бъде първото, което получава помощ в моменти на беда. Детето трябва да бъде поставено в позиция да си изкарва прехраната и трябва да бъде защитено от всякаква форма на експлоатация. Детето трябва да бъде отгледано със съзнанието, че талантите му трябва да бъдат посветени в служба на съгражданите му.“ (Geneva Declaration of the Rights of the Child)

Всеобща декларация за правата на човека

Всеобщата декларация за правата на човека е основополагащ документ. Приета от Общото събрание на ООН през 1948 г. определя основните права на човека, които трябва да бъдат всеобщо защитени (Universal Declaration of Human Rights).

Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (1950 г.)

Приета от Съвета на Европа, Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи защитава онези основни свободи, които са основата на справедливостта и мира в света (European Convention on Human Rights).

Европейска социална харта

Европейската социална харта е договор на Съвета на Европа, който гарантира основните социални и икономически права, свързани със заетостта, жилищното настаняване, здравеопазването, образованието, социалната закрила и благосъстоянието. Акцентираща на върху защитата на уязвими лица като възрастни хора, деца, хора с увреждания и мигранти (European Social Charter).

Хагска конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечение на деца (1980 г.)

Според Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечение на деца интересите на децата са от първостепенно значение по въпросите, свързани с попечителството над тях. Защитата на децата в международен план от вредните последици от неправомерното им отвеждане или задържане и установяването на процедури, които да гарантират бързото им връщане в държавата на обичайното им местопребиваване, както и осигуряването на защита на правото на лични отношения с детето, стоят в основата на целите и споразумението между страните.

Хагска конвенция за защита на децата и сътрудничество в отношение на международното осиновяване (1993 г.)

Според Конвенцията „детето, за пълноценното и хармонично развитие на своята личност, трябва да расте в семейна среда, в атмосфера на щастие, любов и разбирателство“ (Convention on protection of children and co-operation in respect of intercountry adoption).

Национално законодателство

Конституция на Република България

Конституцията на РБългария е основният закон на държавата, регламентиращ правата на гражданите, основавайки се на нейния върховен принцип правата на личността, нейното достойнство и сигурност. Член 47 гласи, че „отглеждането и възпитанието на децата до пълнолетието им е право и задължение на техните родители и се подпомага от държавата“ (Конституция на Република България).

Закон за закрила на детето

Законът за закрила на детето „урежда правата, принципите и мерките за закрила на детето, органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето, както и участието на юридически лица и физически лица в такива дейности“ (ЗЗД).

Закон за социалните услуги

Законът за социалните услуги „урежда предоставянето, ползването, планирането, финансирането, качеството, контрола и мониторинга на социалните услуги в Република България. Целите на този закон са:

1. гарантиране на равен достъп до социални услуги, отговарящи на индивидуалните потребности на лицата;
2. гарантиране на качеството и ефективността на социалните услуги;
3. гарантиране на правото на всяко лице на подкрепа за живот в домашна среда и в общността;
4. насърчаване на интегрирания подход при осигуряването на подкрепа на лицата;
5. насърчаване и развитие на публично-частното партньорство при предоставянето на социални услуги.“ (ЗСУ).

Закон за семейни помощи за деца

Законът урежда условията за придобиване правото на семейни помощи при бременност, раждане и отглеждане на деца, формите и реда за тяхното предоставяне (ЗСМД).

Семеен кодекс

Семейният кодекс урежда отношенията, основани на брак, родство и осиновяване, както и настойничеството и попечителството (СК).

Закон за предучилищното и училищно образование

Законът за предучилищното и училищно образование урежда и гарантира правото на достъп и качество на образование. Включва механизми за закрила на детето при ситуации на риск – насилие, тормоз, дискриминация (ЗПУО).

Закон за защита от домашното насилие

Законът за защита от домашно насилие урежда правата на лицата, пострадали от домашно насилие, мерките за защита, органите и механизмите за провеждане на политики за превенция и защита от домашно насилие.

Осигурява специална закрила на деца – жертви или свидетели на насилие (ЗЗДН).

Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни

Законът урежда дейността по предотвратяването, борбата и превенцията срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и по осигуряването на нормалното развитие и възпитание на извършителите им (ЗБППМН).

Наказателен кодекс

Наказателният кодекс има за задача да защитава от престъпни посягателства личността и правата на гражданите и цялостния установен в страната правов ред. НК съдържа текстове, насочени към защитата и правата на децата по отношение на насилие, малтретиране, сексуална експлоатация, трафик на деца, просия, принудителен труд (НК).

Подзаконовни актове – Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето (2022-2027), Национална стратегия за детето (2025-2030), Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023-2026), Правилник за прилагане на закона за защита от домашно насилие, Правилник за прилагане на закон за закрила на детето

Работа по казуси

Посочете за всеки от предложените казуси:

- Кои нормативни актове са приложими
- Кои органи имат отговорност
- Какви действия следва да се предприемат

Казус 1. Българско семейство с едно дете, живеещи в Испания, се разделят. Детето живее с майка си. След развода, бащата се прибира в България и желае детето да живее при него. Майката отказва, основавайки се на интересите на детето.

Казус 2. Класният ръководител на ученици от 5-ти клас забелязва, че едно от момичетата през последните две седмици има натъртвания, отказва да участва в часовете по физическо възпитание, стои настрана от съучениците си междучасията и е станала по-затворена. Проявява загриженост и провежда разговор с детето. При разговора детето споделя, че баща му го наказва по-строго и по-силно. Учителят се колебае дали да съобщи, защото семейството изглежда грижовно.

Казус 3. Вуйчото на Мария желае да я осинови и да се грижи за нея в Швейцария. Той е с влошено здравословно състояние и за него се грижи личен асистент. Той има свои деца, но неговото желание е да осинови детето на сестра си. Семейството на Мария е бедно, баща ѝ е изоставил нея и майка ѝ още след раждането, не я е търсил. Към момента Мария е на 15 години, ученичка в 10 клас. Тя желае да живее в Швейцария, заради бъдещето, което ѝ се предлага въпреки тъгата към майка ѝ.

Казус 4. Ученичка на 17 години ражда дете. Момичето споделя със социален работник, че се чувства несигурна относно това дали да задържи детето, т.к. няма подкрепа от страна на своите близки, бащата също е непълнолетен. Момичето смята, че няма да може да се справи с отглеждането на бебето.

Казус 5. 13-годишно момче е тормозено в социалните мрежи от свои съученици, които публикуват обидни коментари в тях и негово снимки. Детето често започва да отказва да ходи на училище под претекст, че не се чувства добре. След разговор на класния ръководител с родителите във връзка с честите отсъствия, и индивидуален разговор с детето, той разбира какъв е проблемът, но се колебае какво да предприеме.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Направете своя коментар на понятието „най-добрият интерес на детето“.
2. Потърсете информация и посочете в кои международни и национални нормативни източници се разглеждат въпросите, свързани превенцията и борбата с трафика на деца.
3. Направете кратък коментар по чл. 9 от Конвенцията на ООН за правата на детето и посочете как се прилага в българското законодателство.
4. Направи сравнителна таблица по отношение на темата за защита от насилие на две държави по избор, използвайки техните национални нормативни актове.
5. Напишете кратко есе на тема „Правата на детето – вчера, днес, утре“.
6. Направете колаж на тема „Детето – права и защита“.

Използвана литература

1. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни. Обн. ДВ. бр.13 от 14 Февруари 1958г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2123897345>

2. Закон за закрила на детето. Обн. ДВ. бр.48 от 13 Юни 2000 г., изм. и доп. ДВ. бр.54 от 4 Юли 2025г. Достъпно на: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2134925825>
3. Закон за защита от домашно насилие. Обн. ДВ. бр.27 от 29 Март 2005г., изм. и доп. ДВ. бр.69 от 11 Август 2023г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135501151>
4. Закон за предучилищното и училищно образование. Обн. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.26 от 27 Март 2025г., доп. ДВ. бр.64 от 5 Август 2025г. Достъпно на: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>
5. Закон за семейните помощи за деца. Обн. ДВ. бр.32 от 29 Март 2002г., изм. и доп. ДВ. бр.102 от 23 Декември 2022г., доп. ДВ. бр.66 от 1 Август 2023г. Достъпно на: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135441920>
6. Закон за социалните услуги. Обн. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.31 от 11 Април 2025г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2137191914>
7. Конвенция за правата на детето на ООН. Достъпно на: https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2018-09/CRC_bg.pdf
8. Конституция на Република България. Достъпно на: <https://www.parliament.bg/bg/const>
9. Наказателен кодекс. Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968г., изм. и доп. ДВ. бр.61 от 29 Юли 2025г., доп. ДВ. бр.64 от 5 Август 2025г., доп. ДВ. бр.65 от 8 Август 2025г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>
- 10.Семеен кодекс. Обн. ДВ. бр.47 от 23 Юни 2009г., изм. ДВ. бр.52 от 27 Юни 2025г. Достъпно на: <https://www.justice.government.bg/home/normdoc/2135637484/>
- 11.Better Care Network Toolkit Glossary. Достъпно на: <https://bettercarenetwork.org/glossary-of-key-terms>
- 12.Convention on protection of children and co-operation in respect of intercountry adoption. Достъпно на: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=69>
- 13.European Convention on Human Rights. Достъпно на: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
- 14.European Social Charter. Достъпно на: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>

15. Geneva Declaration of the Rights of the Child. Достъпно на: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>
16. Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction. Достъпно на: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24>
17. Universal Declaration of Human Rights (UDHR) Достъпно на: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Тема 5. Съдържание, форми и подходи на социална работа с деца в риск

Ключови думи: деца в риск, подходи, методика, управление на случай

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни понятия.
- Запознаване с основните подходи на социална работа с деца в риск.
- Запознаване с методиката на социална работа с деца в риск.

Практически цели:

- Усвояване на умения за съотнасяне на подходящ подход към конкретен случай.
- Усвояване на умения за идентифициране на потребностите.
- Усвояване на умения за професионална преценка, базирана на наблюдения и данни.
- Усвояване на умения за извършване на оценка на потребностите и планиране на интервенции.

Ценностни цели:

- Формиране на критично и системно мислене.
- Професионална рефлексия и самоусъвършенстване.
- Развиване на емпатично, уважаващо и разбиращо отношение.

Ключови дефиниции

Подходите в социалната работа – „подходите могат да се разглеждат като всеобхватни философии или перспективи, които влияят и обхващат теории, модели и методи. Те отразяват определен набор от вярвания за това как да се ангажираме със социална работа“.

Pearl, V., 2023

Оценката в социалната работа – оценката е процес, който включва определени стъпки, имащи за цел да идентифицират потребностите и нуждите на дадено лице, за да му бъдат предложени услуги, които да го подкрепят или помогнат.

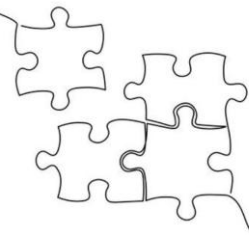

Интервенциите в социалната работа – интервенциите са „дългосрочни и краткосрочни действия, които социалните работници предприемат, за да предоставят ресурси, застъпничество и услуги на хора, които се нуждаят от тях“

Davies, L., 2022

Методика – система от методи, правила, процедури, подходи за осъществяване на дадена практическа дейност, преподаване или изучаване на нещо.

Cambridge Dictionary

Основни подходи в социалната работа с деца в риск

Таблица 3. Подходи на социална работа с деца в риск

Подход	Същност
Дете-центриран подход	Комплекс от действия, интервенции, методи, които са насочени към най-добрия интерес на детето, разбиране на неговите потребности и приемане на детето като субект на права. Както посочват от Комисията на въпросите за децата на Нова Зеландия, „да бъдеш фокусиран върху детето означава да издигнеш статута на интересите, правата и възгледите на децата в работата на организацията. Това включва отчитане на въздействието на решенията и процесите върху децата и търсене на тяхното мнение, когато е уместно.“ (New Zealand Children’s Commissioner, 2015). В ситуации на закрила на детето, според подхода, трябва да се гарантира неговата безопасност и автономност.
Холистичен подход	Според Harris и White холистичният подход цели разбиране на хората в контекст на цялостния им живот – минало, настояще и бъдеще, а не само като потребители на конкретна услуга и признава връзката между индивида и обстоятелствата, които оформят живота му“ (Harris&White, 2018, с. 1). Холистичният подход се фокусира върху разбирането и отчитането на физическото, емоционалното, социалното, психологическото и духовното благополучие на детето.
Резилианс подход	Резилианс подходът в социалната работа се разглежда като способността на индивида да се справи с предизвикателствата, пред които е изправен. Както отбелязва Цонева, „всяко неблагоприятно събитие като травма, стрес, насилие и др., което преживяват хората, се отразява негативно върху живота на отделния индивид и на неговото семейство или близки. Изграждането на устойчиви механизми за справяне с трудностите и предизвикателствата, се явяват ключов индикатор за тяхното преодоляване и превенция на бъдещи такива“ (Цонева, Ж., 2025, с. 75).

Мобилен подход	Мобилният подход има за цел предоставяне на подкрепа на труднодостъпни уязвими групи от населението, които се намират в рискова ситуация, без да се налага „да се откъсват от тяхното естествено място и общности, до момента, в който те самите не пожелаят това“ (Ризов, И., 2020, с. 14).
Интегриран подход	Интегрираният подход обединява различни теории и практически насочени модели в една цялостна концепция, от една страна, а от друга – може да се разглежда като комплекс от услуги, които се допълват с цел удовлетворяване потребностите на клиента.
Менторството като подход	Менторството е подкрепяща интеракция между възрастен и дете, което цели подобряване на взаимоотношенията и положителното развитие на детето. Менторството играе значима роля в работата с деца в риск. Изследвания свидетелстват, че децата в риск, които имат ментори имат по-голяма училищна успеваемост, положителна промяна на поведението, по-ниски нива на тревожност и депресия и др. (Southwick, S. и съавт., 2007).
Проактивен подход	Проактивността може да се разглежда като нов начин на мислене. Основава се на идеята, че човек е отговорен за собствените си действия и се ръководи от собствената си ценностна система. В социалната работа с деца в риск проактивният подход предполага навременно информиране за ранно идентифициране и оценка на риска, предприемане на съответните мерки за превенция или интервенция с постигане защитата и благосъстоянието на детето.
Подход на контекстуална защита	Контекстуалната защита е подход в социалната работа, насочен към разбиране на младите хора, техните преживявания, които са свързани с вреда извън семейната система. Подходът структурира четири основни области: контексти (социални условия), свързани със злоупотреба; институционално сътрудничество за обхват на местата, свързани с вредни последици за децата извън семейството; използване на законодателна база за защита на децата с оглед изработване на мерки за борба с извънсемейните вреди; контекстуално въздействие (Lewis, B., 2023).

Методика за управление на случай на дете в риск

Управлението на случай за закрила на дете се разглежда като подход за адресиране на нуждите на дете, което е изложено на риск, чрез индивидуализирана, комплексна, междуинституционална и координирана подкрепа.

„Управлението на случаите е процесът, чрез който се гарантира, че нуждите на идентифицираното дете от грижи, защита и подкрепа са задоволени. Това обикновено е отговорност на определен социален работник, който се среща с детето, семейството, всички други лица, полагащи грижи, и специалисти, работещи с детето, за да оцени, планира, осигури или насочи детето и/или семейството към услуги, да наблюдава и преглежда напредъка“ (Better Care Network Toolkit Glossary).

Методиката за управление на случай на дете в риск има за цел да даде насока за основните стъпки от процеса на управление на случай (фиг. 2).

Фигура 2. Процес на управление на случай

Източник: Unicef. (2022). *Child Protection Case Management Standard Operating Procedures*. Достъпно на:

<https://www.unicef.org/laos/media/10206/file/SOP%20Child%20Protection%202023.pdf>

Работа по казуси

За всеки от посочените казуси определете подходящият подход и опишете стъпките, по които трябва да се осъществи процеса на закрила на детето.

Казус 1. Петър, който е на 12 години, живее с дядо си, т.к. родителите му живеят в чужбина. Класният ръководител забелязва, че напоследък е разсеян, неподготвен за часове, т.к. е забравил учебните си пособия. Учителите са на мнение, че просто няма интерес към ученето. След разговор, обаче, Петър споделя, че се чувства самотен и че му липсват родителите.

Казус 2. Съучениците на 13-годишната Еми споделят с класния ръководител, че момичето избягва контактите с тях и често заспива в часовете. Ема живее с майка си, сестра си и доведения ѝ баща. Родителите работят до късно, бащата на две местоработи, т.к. семейството е във финансово затруднение, с ниски доходи. Това налага Ема да се грижи за по-малката си сестра като я води и взема от детска гради и обгрижва възрастни. Полага грижи и за не малка част от домакинските задължения.

Казус 3. Бежанско семейство с две деца – момиче на 5 години и момче на 12 години. Момчето харесва училището, в което е записано, и с удоволствие го посещава. Полага усилия да научи българския език. Среца затруднения в комуникацията, заради което някои от съучениците му се подиграват. Търси подкрепа от любимата си учителка по математика.

Казус 4. 9-годишният Сашо живее с баща си. Майката на детето изоставя семейството, когато Сашо е на 4 години. Оттогава грижи за него полага бащата, който след напускането на жена му, изпада в тежка депресия и развива психично разстройство. Тъй като детето често е оставяно само, съседите подават сигнал. В дирекция „Социално подпомагане“ е открит случай на дете в риск.

Казус 5. 19-годишната Мая ражда дете. След раждането показателите на детето започват да се влошават. Лекарите не могат да установят причините, за да се реагира адекватно и своевременно. Провеждат разговор с майката, от който не получават информация, която да даде някаква насока. От близка на родилката при нейно посещение разбират, че майката е алкохолно зависима. Но заради страха да не бъде накарана да абортира, Мая прикрива зависимостта си.

Работа в група

Упражнение „Работа по случай“

Цел: развиване на умения за работа в екип, сътрудничество, комуникация, професионална етика, решаване на проблеми, управление на конфликти

Участници: групи по 5 души

Описание: Всяка от групите получава реалистичен случай за дете в риск. Участниците от всяка група си разпределят ролите на социален работник, родител, психолог, учител, директор. Всяка роля има описан профил на съответния специалист. Групата трябва да изготви общ план за подкрепа на детето.

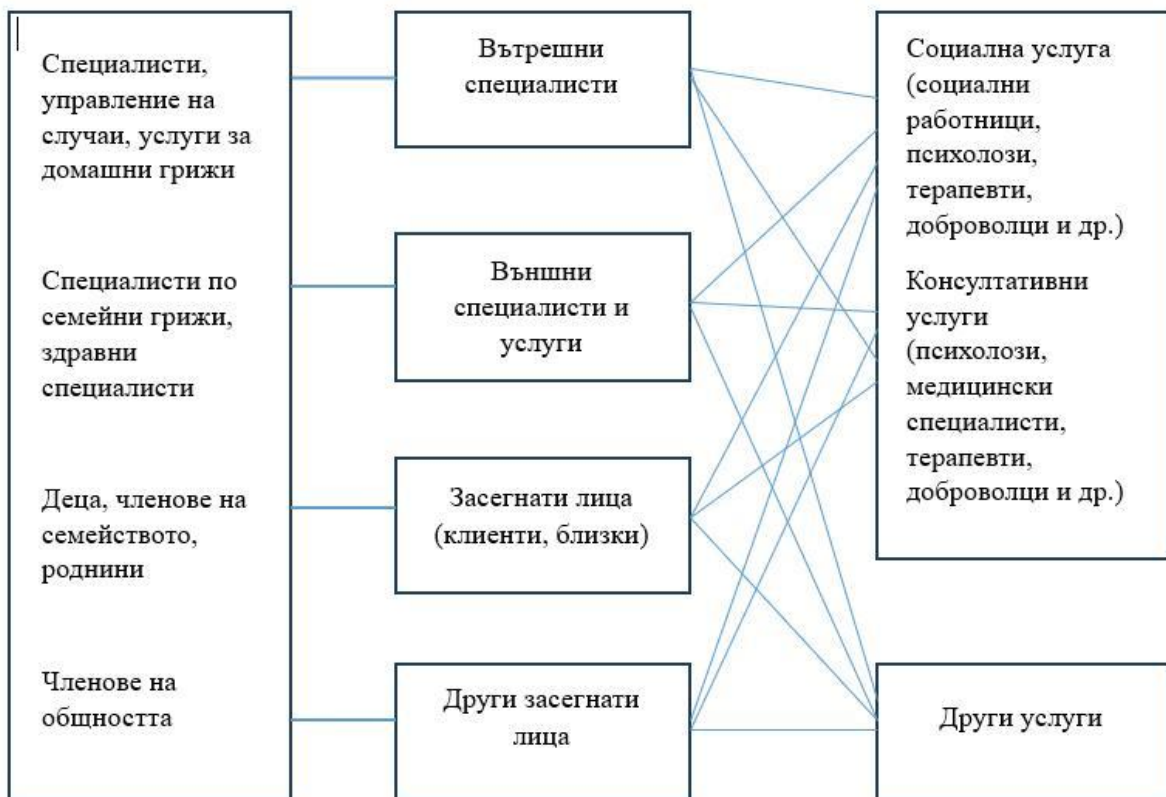
Ценности и умения

Моите ценности

Моите ценности

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Смятате ли, че гледната точка на детето в процеса на оценяване трябва да има тежест и да се взема под внимание от родителите и специалистите?
2. Какви според Вас трябва да уменията на социалния работник, за да бъде ангажирано детето в процеса на закрила?
3. Направете кратко сравнение на две държави от ЕС по избор по отношение моделите на услуги за закрила на деца в риск, които предлагат.
4. Избройте междуличностни и административни умения, които според Вас са необходими за провеждане на ефективна оценка?
5. Сравнете двата модела на управление на случаи – фиг. 3 и фиг. 4.

Фигура 3.

Фигура 4.

Фигура 3 и Фигура 4. Модел на процес на управление на случай

Източник: Източник: Адаптирано по Green, D., Samantha Ellis. Proactive Case Management: Social Work Active Engagement Revisited. Journal of Sociology and Social Work · January 2017

Използвана литература

1. Държавна агенция за закрила на детето. Методика за управление на случай на закрила на дете в риск от отдел „Закрила на детето“. Достъпно на: https://sacp.government.bg/sites/default/files/2025-10/metodika_191.01.pdf
2. Ризов, И. (2020). Мобилен подход за социално-педагогическа работа със семейства в риск. Превенция на изоставянето на деца в институции. УИ „Епископ Константин Преславски“
3. Цонева, Ж. (2025). Резилианс подходът в социалната работа със семейства – ключови компетентности. Академично списание "Управление и иновации", Том 21. (4) Унив. "Проф. д-р Асен Златаров", Бургас, стр.73-79, ISSN 13126121

4. Better Care Network Toolkit Glossary. Достъпно на:
<https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/attachments/glossary.pdf>
5. Cambridge Dictionary. Methodology. Достъпно на:
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/methodology>
6. Davies, L. (2022). What Are Social Work Interventions? Достъпно на:
<https://resources.noodle.com/articles/social-work-interventions/>
7. Harris, J., & White, V. (2018). Holistic approach. A Dictionary of Social Work and Social Care: Oxford University Press. Достъпно на:
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198796688.001.0001/acref-9780198796688-e-664>
8. Lewis, B., Pipe, C., & Bostock, L. (2023). Systemic Social Work and Contextual Safeguarding.
9. New Zealand Children's Commissioner (2015). Being child-centred: elevating children's interests in the work of your organisation. Достъпно на:
<https://www.manamokopuna.org.nz/documents/137/Being-Child-Centred.pdf>
10. Peart, V. (2023). How to tell the difference between social work theories, models, methods and approaches. Достъпно на:
<https://www.mysocialworknews.com/article/how-to-tell-the-difference-between-social-work-theories-models-methods-and-approaches>
11. Southwick, S. M., Morgan III, C. A., Vythilingam, M., & Charney, D. (2007). Mentors enhance resilience in at-risk children and adolescents. *Psychoanalytic Inquiry*, 26(4), 577-584.
12. Unicef. (2022). Child Protection Case Management Standard Operating Procedures. Достъпно на:
<https://www.unicef.org/laos/media/10206/file/SOP%20Child%20Protection%202023.pdf>

Тема 6. Превантивни фактори и подходи за работа с деца в риск

Ключови думи: деца в риск, превенция, протективни фактори, превантивни подходи

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни понятия.
- Запознаване с ключови защитни фактори на социална работа с деца в риск.
- Запознаване с основни превантивни подходи на социална работа с деца в риск.

Практически цели:

- Усвояване на умения за анализ на социален контекст.
- Усвояване на умения за идентифициране на рискови и протективни фактори.
- Усвояване на умения за прилагане на различни превантивни подходи съобразно спецификата и контекст.

Ценностни цели:

- Формиране на проактивно и иновативно мислене.
- Етична отговорност и професионализъм.
- Развиване на емпатично, уважаващо и разбиращо отношение.

Ключови дефиниции

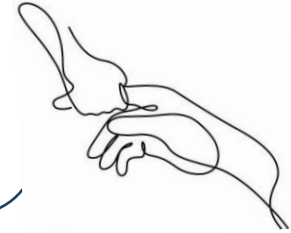
Превенция – действие по предотвратяване на случващото се или спиране на някого да направи нещо.

Cambridge dictionary

Превантивни мерки – дейности, насочени към постигане на нещо или справяне с някаква ситуация или поведение

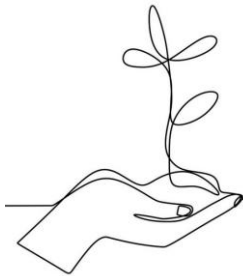
Превенция на дете, нуждаещо се от грижи – разнообразие от подходи, които подкрепят семейния живот и помагат за намаляване на нуждата детето да бъде отделено от своето непосредствено или разширено семейство или друг полагащ грижи и да бъде поставено в алтернативна грижа.

Better Care Network Toolkit Glossary

Защитна среда - Рамка за защитна среда, която определя широки, ключови елементи за защитата на децата чрез създаването или укрепването на защитна среда около децата: ангажимент и капацитет на правителството; законодателство и прилагане; култура и обичаи; открита дискусия; житейски умения, знания и участие на децата; капацитет на семействата и общностите; основни услуги; и мониторинг, докладване и надзор.

Better Care Network Toolkit Glossary

Видове превенция:

- *Първична превенция* – фокусът е широката общественост чрез мерки и дейности, насочени към първопричините или факторите, които могат да провокират дадена рискова ситуация или рисково поведение.
- *Вторична превенция* – фокусът е определени групи от населението, които имат рискови фактори или характеристики, които увеличават вероятността от риск за децата.
- *Третична превенция* – фокусът е деца и семейства с изяви на рискови характеристики с цел намаляване на последствията или предотвратяване на повторната им проява.

Child Abuse & Neglect Prevention Board

Защитни фактори - „укрепващи и насърчаващи фактори, които изграждат силните страни...Рамката на защитните фактори представлява организиран набор от идеи, базиран на силните страни, които се използват в програми, услуги, интервенции, насочени към предотвратяване на негативни последици и насърчаване на положително благосъстояние“

Цонева, Ж., 2022, с. 229

Таблица 4. Видове защитни фактори

Видове защитни фактори	
<i>На индивидуално ниво</i>	-индивидуални характеристики (интелигентност, увереност, висока самооценка, независимост и др.) -здравен статус в норма -профилактика на хронични заболявания -наличие на значим възрастен и др.
<i>На семейно ниво</i>	-полагане на грижа в ранна детска възраст -подкрепящи взаимоотношения с членовете на семейството -адекватно родителско поведение и наблюдение -емоционална близост между деца и родители -последователни възпитателни методи -ниво на образование -способност за регулиране на емоциите -ясни очаквания за поведение и ценности -финансова стабилност и др. (Цонева, Ж., 2022)
<i>На социално ниво</i>	-високо ниво на обществена чувствителност по проблемите на благосъстоянието на децата -ефективни и качествени социални, здравни и образователни услуги -превантивни програми и кампании за деца относно тяхното психо-социално, здравно и образователно развитие -положителни модели на подражание -информираност -сигурна и спокойна общностна среда (квартал, училище, район) и др.

Превантивни подходи

- “Системен подход, който приема личността на детето като единно цяло с взаимосвързани елементи и компоненти, което е предпоставка за осигуряване на единство на целите, формите, методите и средствата за организация на превантивната дейност.
- Комплексен подход, който изисква превантивната дейност да подпомага единно формиране на интелектуалната, емоционална и волева сфера на личността съобразно избраната цел, отчитайки всички аспекти на превантивната дейност.
- Дейностен подход, който разглежда дейността като средство за изграждане и развитие на субектността на детето. Същността на този подход се състои в съвместния характер на дейността на детето и възрастните за реализация на определените цели.
- Личностно-ориентиран подход, който включва организация на превантивната дейност, която позволява посредством опората на системата от взаимосвързани понятия, идеи и способности за действие да се реализира процесът на самопознание, самореализация и самоактуализация на личността на детето и развитие на неговата индивидуалност.
- Синергетичен подход в превантивната дейност е такъв стил на работа, при който в основата на взаимодействието стои изискването за сътрудничество между специалиста и детето като условие, фактор и среда за неговото развитие.
- Диференциран подход, който включва средата като фактор, който може да бъде част от превантивните дейности, практики и политики“ (Златкова-Дончева, К., 2018, с. 85).
- Менторството като подход - ефективен метод за превенция на риска и рисковото поведение за подобряване на социалното функциониране и интеграция на всякакви рискови групи деца: с асоциално поведение, девиантно поведение, отпадащи от училище, negliжирани и от дисфункционални семейства, жертва на насилие и злоупотреби (Златкова-Дончева, К., 2018, с. 100).

Работа в група

Упражнение „Насилието в училище“

Цел: *развиване на умения за работа в екип, сензитивност, комуникативност,*

Участници: групи от по пет души

Описание: Създайте превантивна програма на тема „Насилието в училище“, използвайки следните опорни точки:

- *Видове форми на превенция*
- *Основни участници в програмата*
- *Видове превантивни дейности*

Упражнение „Превенция на насилието в социалните мрежи“

Цел: *развиване на умения за критично мислене, комуникация, работа в екип*

Участници: групи по трима души

Необходими материали: листи, цветни моливи, флумастери, лепило, цитати, снимки

Описание: Изработете постер на тема „Онлайн безопасност и превенция на насилието в социалните мрежи

Упражнение „Support box“

Цел: *развиване на умения за саморефлексия, устойчивост, емоционална интелигентност*

Участници: всички участници

Описание: всеки участник прави списък с неща, хора, стратегии, които му помагат в трудни моменти. След това списъците се събират и обсъждат от цялата група и се създава „кутията за подкрепа“ от това, което са описали участниците.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Какъв вид превенция може да се приложи в случай на системен тормоз над дете в училище от съученици, заради различен етнически произход?
2. Отговорете на следните въпроси, свързани с представения по-долу казус:
 - Какви превантивни дейности могат да се осъществят за предотвратяване на повторни случаи на суициден акт?
 - Кой са отговорните ангажирани лица по отношение на превенцията на суицидното поведение?
 - Какви ресурси могат да се използват за превенция на суицидното поведение?
 - Какви ресурси могат да се използват за подкрепа на момичето и съучениците ѝ?

Казус: Момиче в 6 клас след като разбира случайно от разговор между двама учителя, че е осиновено, прави опит да си прережи вените в едно от междучасията в училищната тоалетна. На място е извикан лекарски екип, родителите, директорът на училището и класният ръководител.

Използвана литература

1. Златкова-Дончева, К. (2018). Менторството и децата в риск. Монография. Изд. ЛИБРА СКОРП
2. Цонева, Ж. (2022). Семейна функционалност, рискови и протективни фактори. Международна научна конференция Унитех, 18-19 November 2022, Габрово, pp. II, 227-231, ISSN 1313-230X
3. Better Care Network Toolkit Glossary. Достъпно на: <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/attachments/glossary.pdf>
4. Cambridge Dictionary. Достъпно на: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/prevention>

5. Child Abuse & Neglect Prevention Board. Types of Prevention Approaches.

Достъпно

на:

<https://preventionboard.wi.gov/pages/ourapproach/preventionapproaches.aspx>

Тема 7. Мобилна социална работа с деца в риск

Ключови думи: деца в риск, мобилна социална работа, форми на мобилна социална работа, принципи, етапи на мобилна социална работа

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни понятия.
- Запознаване с формите на мобилна социална работа с деца в риск.
- Запознаване с фазите на протичане на мобилната социална работа.

Практически цели:

- Усвояване на умения установяване на доверителни взаимоотношения.
- Усвояване на умения за идентифициране на високорискови групи.
- Усвояване на умения за прилагане на различните форми на мобилна социална работа.
- Усвояване на умения за планиране и организиране.

Ценностни цели:

- Разбиране на „вътрешния свят“ на клиента.
- Умения за мултикултурна осведоменост, деликатност, решителност, устойчивост.
- Развиване на емпатично, уважаващо и разбиращо отношение.

Ключови дефиниции

Мобилна социална работа – форма на социална работа, осъществявана извън традиционните за социалните услуги места (квартали, улици, транспортни обекти, търговски центрове и други). Има за цел да осигури подкрепа и помощ на индивиди, групи, общности, които се намират в рискова ситуации.

Цонева, Ж., 2014

Мобилен екип – идентифицира рискови групи, предоставя специализирани интервенции като интегрирани социално-здравни, образователни и трудови услуги, посредством мобилни кабинети, посещение на място в домовете на клиентите, на улицата и други места.

Медиатор – лице, което доброволно помага в разрешаването на спорове.

Образователен медиатор – лице, което работи като посредник между образователната институция (училище, детска градина) и семействата с деца от местните общности и уязвими групи за включване в образователния процес и с цел превенция отпадането от училище.

Младежки медиатор - посещават обществени места за издирване на неактивни младежи, мотивиране и консултиране, относно възможностите за интеграция на пазара на труда или връщане в образователната система (Агенция по заетостта).

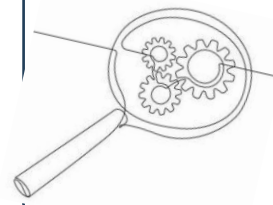

Аутрич (От англ. Outreach – достигам по-далече) е ориентирана към клиента работа в пряката му жизнена среда. Насочена е към хора в риск, които нямат пряк контакт с институциите и не могат да получат необходимата подкрепа и помощ.

Цонева, Ж., 2014

Detached Youth Work (DYW) е „практика, извършвана от работници, които обхождат (пеша) район на дадена общност. Извършва се дългосрочно планиране след фаза на проучване. DYW включва изграждане на взаимоотношения с младите хора на терен, след което се работи с тях на основата на собствените им нужди, интереси и желания.“

Ризов, И., 2023, с. 44

Картографиране – метод на мобилна социална работа, чрез който определена община се разделя на райони, за всеки от които отговарят определени мобилни екипи от специалисти, с цел откриване на потенциални или настоящи рискови групи.

Принципи на мобилна социална работа

- **Доверие** – изграждане на сигурно и защитено пространство, устойчиви взаимоотношения за дълъг период от време, вдъхване на увереност, че човек ще се справи.
- **Комплексност** – цялостен поглед върху ситуацията на клиента, проучване и оценяване на потребностите, желанията, интересите, нагласите му, прогнозиране на въздействието на поведението им.
- **Оптимизиране ресурсите на клиента** – „отваряне“ на клиента, активизиране на неговите личностни ресурси и потенциал, насочване към силните му страни и възможности за промяна.
- **Доброволност** – зачита се правото на избор на клиента относно вида на контакта със специалиста, решенията относно проблемите му, участие в различни инициативи, проекти и др.
- **Лична отговорност** – насърчаване на личното отношение и отговорност към собствените действия, здраве, взаимоотношения, обкръжение, с цел постигане на желаната положителна промяна.
- **Гъвкавост** – предполага реагиране според възможностите, капацитета на екипа, местата на посещения, наличните ресурси, нуждите и потребностите на нуждаещите се хора, без да се нарушава системността и непрекъснатостта на процеса.
- **Приемане** – зачитане, уважение, разбиране, признаване личността на клиента, неговата житейска ситуация, желания и усилия за промяна в начина си на живот.
- **Конфиденциалност** – запазване неприкосновеността на личния живот, лична информация, освен в случаите, когато се застрашават живота и здравето му.
- **Недискриминация** – отношения, основани на безпристрастност, обективност, съпричастност, приемане и разбиране, без значение пол, раса, етническа принадлежност, религия и др.
- **Толерантност** – проява на мултикултурна компетентност, свързана с познаване и възприемане на различните ценности, нрави, традиции, обичаи, фактори, които оказват влияние върху клиента, неговите избори и решения (Цонева, Ж., 2014).

Форми на мобилна социална работа

Концепцията за мобилна социална работа включва четири взаимосвързани форми (Reuting, M., 2010, с. 29), описани в таблица 5.

Таблица 5. Форми на мобилна социална работа

Работа на терен	Работата на терен е обозначавана с различни термини като Detached Youthwork“, „Street Corner Work“, „Street Work“, „Outreach“ (Шпехт, В., 2007, с. 61). Насочена е към различни уязвими групи от населението – многодетни семейства, изолирани стари хора, бездомни, младежи и деца в риск, труднодостъпни хора, зависими и др. Работата на терен се осъществява в жизнената среда на клиента – улица, квартал, дом. Фазите на протичане на аутрич социалната работа са следните: сигнализиране, осъществяване на първи контакт, изграждане на доверие, подкрепа, регулярна социална работа.
Групова работа	Целта на груповата работа е развиване на социални умения, изграждане на усещане за принадлежност, взаимна подкрепа и разбиране. Работата в групови дейности изисква добри умения за слушане и наблюдение. Груповата работа може да е насочена към обучения на родители за повишаване на родителски капацитет, младежи, които да развият самоуважението, самоувереността си , за да са част от общността.
Индивидуална работа	Основна цел на индивидуалната мобилна социална работа е помощ за самопомощ чрез консултиране, подпомагане, посредничество, придружаване, защита и много други дейности. Специфична особеност на тази форма на мобилна работа е предоставянето на непрекъснат контакт между специалист и клиент, гъвкавост и разнообразни методи на интервенции.
Работа в общността	Комуналната социална работа се осъществява в микрообщности (квартали) с цел подкрепящи отношения между институциите и потребностите на семействата, младите хора, жителите на микрообщността. Превантивната дейност е силно застъпена в тази форма на мобилна социална работа.

Работа по казуси

Казус 1. Мобилен екип посещава семейство с дете, след тежък семеен конфликт. Социалният работник установява, че детето е физически здраво, но напрегнато, отказва да сътрудничи, блъска, крещи, хвърля вещи.

Цел: *развиване на умения за разрешаване на проблем, вербална и невербална комуникация, себerefлексия.*

Задачи: Отговорете на следните въпроси:

- Как трябва да подходи социалният работник към детето, за да събере необходимата информация? Какво трябва да е поведението му?
- Според Вас как собствените емоции и поведение влияят на ситуацията?
- Как може да се поддържа професионална дистанция и същевременно да се окаже подкрепа?

Казус 2. Мобилен екип посещава 11-годишно дете в ромската общност. Детето не посещава от известно време училище, има съмнения за използване на детето за просия. При среща с детето, то отказва да говори и проявява съпротива на въпросите.

Цел: *развиване на умения за вербална и невербална комуникация, умения за управляване на конфликт, умение за решаване на проблем*

Задачи: Отговорете на следните въпроси:

- Как трябва да подходи социалният работник, за да „отвори“ детето за сътрудничество?
- Трябва ли да се прекрати срещата? Ако да, в кой момент трябва това да се направи или да се отложи?
- Как трябва да се отразят чувствата на детето, без лични интерпретации.

Казус 3. Семейство с младеж, който е наркозависим. Мобилен екип посещава семейството, след обаждане от майката, че синът ѝ не се е прибрал все още – 23 ч., при уговорено време 22 ч.

Цел: *развиване на умения за решаване на проблеми, емпатия, социално-емоционална устойчивост*

Задачи: Отговорете на следните въпроси:

- Как трябва социалният работник да подкрепи семейството?
- Какви стъпки следва да се предприемат?
- Как трябва да се отразят чувствата на родителите?

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Какво трябва да е поведението на социален работник при първа среща по време на работа на терен?
2. Как може да се създаде подкрепяща и безопасна среда, за да се изгради доверие между клиент и социален работник при работа на терен?
3. Какво според Вас означава „ключов специалист“, „значим специалисти“?
4. Какъв трябва да е дрескодът на специалистите от мобилен екип?

Използвана литература

1. Агенция по заетостта. Достъпно на: <https://www.az.government.bg/pages/aktivirane-na-neaktivni-lica-uslugi/>
2. Ризов, И. (2023). Социално-педагогическа работа с млади хора от уязвими общности. Монография. УИ „Епископ Константин Преславски“ ISBN 978-619-201-725-5
3. Цонева, Ж. (2014). Мобилна социална работа – основни аспекти и приложение сред употребяващите наркотични вещества. Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Том 107, София, стр. 109-127, ISSN 2367-4652
4. Шпехт, В. (2007). Мобилна работа с юноши в Европа. *Проблеми на социалната практика. Образование, практика, научни изследвания*, София

Тема 8. Социална работа с деца, жертви и в риск от насилие

Ключови думи: деца в риск, насилие, видове насилие, социална работа, социални услуги и програми, кризисна интервенция

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване със същността на насилието като понятие и явление и свързаните с него дефиниции.
- Запознаване със спецификата на децата, жертви или в риск от насилие.
- Запознаване със същността на социалната работа с деца, жертви на насилие.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на рискови и защитни фактори.
- Усвояване на умения за изготвяне на оценка на риска и потребностите на детето.
- Усвояване на умения за събиране и анализ на информация от различни източници – семейство, училище и др.
- Усвояване на умения за разработване на индивидуален план за закрила.

Ценностни цели:

- Умения за екипност и толерантност.
- Умения за гарантиране на конфиденциалността и защитата на децата.
- Развиване на емоционална устойчивост, саморефлексия и управление на професионалния стрес.

Ключови дефиниции

Насилието е „преднамерено използване на физическа сила или власт, заплашителна или действителна, срещу лице, група или общност, която води или има голяма вероятност да доведе до увреждане, смърт, психологически вреди, малформации или лишения“.

Световна здравна организация

„Всяко действие или поведение, насочено срещу другия човек или собствената личност, което предизвиква физическо, психическо и емоционално страдание, може да се нарече **насилие**.“

Министерство на вътрешните работи

Домашно насилие е „всеки акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство. За психическо и емоционално насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие“

Закон за защита от домашно насилие

Видове насилие

- **„Физическо насилие** е всяко физическо посегателство, което причинява болка или предизвиква страх у детето.
- **Психическо и емоционално насилие** са всички действия, които могат да имат вредно въздействие върху психичното здраве и развитие на детето – подигравателно отношение, заплахи, подценяване, дискриминация, отхвърляне и др. По смисъла на българското законодателство и на международните стандарти децата, които са свидетели на домашно насилие, са жертва на психически и емоционален тормоз.
- **Сексуално насилие** е въвличането на дете в сексуални действия, които то не разбира напълно и за които няма капацитет да даде съгласието си да участва поради когнитивната си незрялост и млада възраст.

- **Тормозът** е специфичен вид насилие сред децата и е сред най-неуловимите форми на агресивно поведение и насилие. Но не всеки акт на насилие е тормоз. Тормозът между връстници е групов феномен, извършва се в присъствието на други връстници и в отсъствието на възрастни.
- **Кибернасилието и кибертормозът** се осъществяват в дигитална среда. Включват създаване и разпространение на обидни, заплашителни и подигравателни снимки и текстови съобщения, които уронват достойнството на детето или го унижават“ (UNICEF, 2019).
- **„Неглижиране** е всяко действие или бездействие, което лишава детето от адекватно посрещане на неговите основни нужди от здравна грижа, образование, емоционална стимулация, адекватно за детската възраст хранене, подsigуряване на детето на дом и условия за живеене, които не застрашават неговото здраве, живот и развитие. Липсата на адекватна родителска грижа и надзор над детето също е съпроводено с небрежност и може да бъде категоризирано като неглижиране. Според Световната здравна организация има четири типа неглижиране: физическо, образователно, здравно и емоционално“ (UNICEF, 2018).
- **Трафикът и експлоатацията на детски труд** в по-голямата си част е организирана престъпна дейност, чиято цел е печалба чрез сексуална и/или трудова злоупотреба, както и чрез подтикване към просия, кражби и други противоправни деяния, които вредят на живота, здравето и достойнството на децата и са грубо нарушение на техните основни човешки права (UNICEF, 2018).

Характеристики на дете, растящо в семейство с насилие

- Крайности в поведението – пасивно или агресивно.
- Антисоциални прояви.
- Проява на безразличие или неспособност за участие в различни дейности.
- Нарушава личните граници на другите.
- Разстройва се, когато друг плаче.
- Нарушаване в навиците и режима на хранене и сън.
- Лъже, краде, обвинява другите за своите действия, бяга, крие се.
- Търси причини, за да не се прибира вкъщи.
- Приема насилието като нещо естествено, не го разпознава като проблем.
- Тормози другите деца, животни, по-слабите и по-малките от него.
- Ниско самочувствие, лоша представа за себе си.
- Инфантилно поведение (страх от тъмното, енуреза, смучене на пръст).
- Самообвинява се за проблемите вкъщи – смята, че има вина за тях.
- Депресивно поведение, суицидни мисли, самонараняване.
- Използва насилие, за да се справя с проблемите в училище или извън тях.
- Нехайно, празно вторачване, чувство за непълноценност.
- Изоставяне във физическото и психическо развитие.
- Обран изказ и т.н.

Социална работа с деца, жертви на домашно насилие

Фигура 5. Механизъм за работа с дете, жертва или в риск от насилие

Източник: Петрова-Димитрова, Н. и кол.(2021). Интегриран подход към децата, жертви или свидетели на домашно насилие, центриран към техните нужди и най-добър интерес. Обучителен материал. София

Целта на първата среща по КМ

- Осигуряване на незабавни мерки по ЗЗДН с цел гарантиране на безопасност и сигурност на детето и неговия немалтретиращ родител.
- Преценяване необходимостта от предприемане на мерки за закрила по Закона за закрила на детето (ЗЗД), полицейска закрила и гарантиране защитата и сигурността на детето, в случай че има обстоятелства, които изключват приложението на мерки по ЗЗДН.
- Осигуряване на незабавна медицинска консултация и последваща грижа при необходимост.
- Преценяване нуждата от кризисна интервенция за детето жертва и родителя, жертва на домашно насилие, така че той да продължи да подкрепя детето.
- Разпределяне задачите в работата по случая между представителите на институциите, като се определят отговорните лица и сроковете.
- Преценяване способността на немалтретиращия родител да предпази детето от последваща виктимизация.
- Планиране извършването на цялостна индивидуална оценка и изготвяне на план за действие.
- Определяне начинът на работа с родителите – немалтретиращия родител и родителя насилник с оглед постановените от съда мерки по ЗЗДН.
- Обсъждане необходимостта от назначаване на особен представител за детето от съответния орган, както и необходимостта и готовността на детето за участие в правни процедури (Петрова-Димитрова, Н. и кол., 2021, с. 12-13).

Оценка на риска

Оценката на риска има за цел установяване на нуждите и потребностите на детето от сигурност, неговата безопасност. Оценката на случая включва оценяване на потребностите на детето, на родителския потенциал, на риска/рисковете за детето, както и на наличните ресурси за справяне (ППЗЗД).

Съгласно чл.16., ал. 1 от ЗЗД се изготвя доклад за оценка на случая и мерки за закрила. Оценката описва основните проблемни зони, нужди, ресурси, протективни фактори, рискове въз основа на събрани данни за:

1. *Общи данни за детето* – име, ЕГН, лична карта (за деца над 14-годишна възраст), майчин език, религия.
2. *Потребности на детето, свързани с развитието му* – битови, здравни, образователни потребности, емоционално-поведенческото развитие на детето, идентичност, семейни и социални отношения.
3. *Капацитет на родителите* – основни грижи, осигуряване на сигурност за детето, емоционална близост, стимулиране на интелектуалното развитие на детето, стабилност.
4. *Фактори на средата и семейството* – история и взаимоотношения в семейството, положителни и отрицателни страни в отношенията, претърпени загуби и др., роднински кръг, жилище, доходи, работа, здравословно състояние, социална интеграция (ППЗД).

Планът за действие включва дългосрочна цел и краткосрочни цели, дейности за тяхното постигане, ресурси, отговорни лица за изпълнението, срокове.

Работа по казуси

Казус 1. Петър живее в семейство с хронични конфликти. Има признаци на емоционален тормоз и пренебрегване. Детето не посещава редовно училище, често закъснява. Облеклото му не е подходящо за сезона. Проявява тревожност и има ниска самооценка. Споделя, че не се чувства приет вкъщи. Има интерес към изкуствата. Майката работи на две места и често отсъства. Бащата е зависим към алкохола, проявява вербално насилие над момчето. Няма стабилна подкрепяща родителска фигура в семейството. Доходите на семейството са минимални, живеят под наем в двустаен апартамент. Съседите съобщават за чести конфликти и скандали.

1. *Кои индикатори показват риск от насилие или negliжиране?*
2. *Какъв е рискът за безопасността на детето и неговото развитие (нисък, среден, висок)?*
3. *Какви са основните потребности на Петър?*
4. *Какви дейности в краткосрочен и дългосрочен план могат да бъдат предприети?*

5. *Кои трябва да бъдат отговорните лица и институции?*
6. *Как може да се повиши родителския капацитет на родителите?*

Казус 2. 16-годишната Мария споделя със своя най-близък приятел Николай, че повече от седмица получава заплашителни съобщения в социалните мрежи, свързани със снимки, споделени без нейно съгласие. Николай след дълго колебание подава анонимен сигнал на тел. 116111. Мария е отлична ученичка, но последните й резултати от представянето й по всички предмети са ниски. Учителите забелязват промените в успеха й и в поведението. Момичето се изолира от съучениците и приятелите си. Родителите на момичето работят в чужбина, тя живее с баба си. Възрастната жена не разбира от дигитални технологии. Семейството разполага с добри финансови възможности, но липсва емоционална близост.

1. *Какъв тип насилие е налице и какви са рисковете за момичето?*
2. *Какви мерки трябва да се предприемат, за да се гарантира сигурността на детето?*
3. *Кои са отговорните лица и институции?*
4. *Кой може да помогне за премахване на онлайн съдържанието от интернет пространството?*
5. *Как могат да бъдат ангажирани родителите?*
6. *Какви услуги биха били подходящи?*
7. *Каква може да е превантивната роля на училището?*

Казус 3. Боян, ученик в 7-ми клас, проявява агресия в училище към съучениците си – блъскане и подигравки. Има затруднения в учебния процес. Често остава след часовете без надзор. Майката е самотен родител, работи на три смени. Няма установени правила в семейството, липсва емоционална връзка и подкрепа. Детето прекарва много време в интернет игри с насилие. Семейството живее в общинско жилище, с ниски доходи. В града нямат близки и роднини. Училището не разполага с ресурсен учител или психолог на пълен работен ден.

1. *Какви са незадоволените потребности на детето?*
2. *Кои фактори допринасят за агресивното поведение на момчето?*
3. *Какви мерки могат да се предприемат?*

4. По какъв начин училищният екип може да подкрепи детето и да спре насилието в клас?
5. Как може да се измери ефектът от възприетите интервенции?

Казус 4. Подаден е анонимен сигнал към 112 за семеен скандал със съмнения за физическо насилие над жена и 8-годишната ѝ дъщеря от доведения ѝ баща.

1. Какво трябва да се направи при съмнение за насилие над дете?
2. Какви мерки трябва да бъдат предприети за незабавна защита на майката и детето?
3. Какви доказателства или свидетелства могат да бъдат събрани?
4. Какви краткосрочни и дългосрочни мерки за закрила могат да бъдат приложени?
5. Как може да се помогне на майката да потърси защита и подкрепа?
6. Какви роли имат ДСП, полиция, НПО, съд, училище?
7. Какви услуги са нужни за възстановяване на детето след преживяно насилие?

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Коя форма на насилие най-трудно се доказва?
2. Кои са основните нормативни документи, регламентирани превенцията, закрилата и защитата на деца, жертви или в риск от насилие?
3. Жертва на насилие ли е дете, което е свидетел на домашно системно насилие?
4. Какви трябва да бъдат въпросите, които ще се задават на дете на 9 години, за което има съмнение, че е жертва на психическо насилие от родител? Дайте пример за видове въпроси.

Използвана литература

1. Правилник за прилагане на Закона за закрила на детето. Обн. ДВ. бр.66 от 25 Юли 2003г., изм. и доп. ДВ. бр.64 от 30 Юли 2024г.
2. Закон за защита от домашно насилие. Обн. ДВ. бр.27 от 29 Март 2005г., изм. и доп. ДВ. бр.69 от 11 Август 2023г.
3. Министерство на вътрешните работи. Какво е насилие и как се стига до него? Достъпно на: <https://eu-hr.mvr.bg/gdnp>
4. Световна здравна организация. Насилие. Достъпно на: <https://www.emro.who.int/violence-injuries-disabilities/violence/>
5. UNICEF (2018). Насилие над деца. Достъпно на: <https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2018-11/Violence%20against%20children-bg.pdf>
6. UNICEF (2019). Видове насилие в училище и как да ги разпознаем. Достъпно на: <https://www.unicef.org/bulgaria>

Тема 9. Социална работа с деца със суицидно поведение

Ключови думи: *суицид, суицидно поведение, рискови и протективни фактори*

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване със същността на суицидното поведение и свързаните с него термини.
- Запознаване с рисковите и протективни фактори за самоубийства в детска възраст.
- Запознаване със същността на социалната работа с деца със суицидно поведение.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на рискови и протективни фактори за суицидност.
- Усвояване на умения за оценка на риска и разпознаване на предупредителните знаци за суицидно поведение.
- Усвояване на умения за снемане на анамнеза при суициден опит.
- Усвояване на умения за препоръчително поведение на социалния работник при работа с дете със суицидно поведение.

Ценностни цели:

- Умения за емпатия и съпричастност.
- Умения за гарантиране на конфиденциалността и защитата на децата.
- Развиване на етична отговорност, емоционална устойчивост, рефлексия и саморефлексия, управление на професионалния стрес.

Ключови дефиниции

Суицидна идеация (суицидни мисли) – обмисляне или формулиране на план за самоубийство. Характеризират се с широк спектър от интензивност - започвайки с общо желание за смърт без ясна представа за план или действие, стигайки до активни мисли, свързани с конкретни действия и план.

Harmen, B. and all., 2024

Суициден опит – умишлен, но неуспешен опит за самоубийство.

APA Dictionary of Psychology

Суицид – акт на умишлено отнемане на живота.

APA Dictionary of Psychology

Летални (смъртоносни) средства – всякакви инструменти (медикаменти, оръжия, сгради, мостове, превозни средства и др.), които могат да се използват с цел самоунищожение.

Степени на опитите за самоубийство:

- *„Първа степен* - планираните, обмислените, преднамерените действия (силно летални, „твърди средства“ – огнестрелни оръжия).
- *Втора степен* – по-импулсивните, непланираните и необмислени опити (обикновено медикаменти).
- *Трета степен* – намеренията не са толкова ясни, но лицата обмислено се поставят в ситуация на риск за живота си (например, хвърляне пред или под движещ се транспорт).“

Димитров, И., 2007, с. 151

Степени на риска от самоубийство сред юноши:

- *Ниска степен* – мисли за безнадеждност, без конкретен план и използват летални средства.
- *Средна степен* – директни изказвания за самоубийство, но нямат точен план за използване на летални средства, които да са в наличност и на тяхно разположение.
- *Висока степен* – имат както подробен план, така и летални средства.

Димитров, И., 2007, с. 152

Рискови и протективни фактори за суицидно поведение сред децата

В таблица 6 са описани основните рискови фактори за самоубийства сред децата и юношите.

Таблица 6. Основни рискови фактори за самоубийства сред децата и юношите

Рискови фактори	
Социални фактори	Бедност, социална изолация, ниско образование, безработица, липса на обществена ангажираност, маргинализиращи преживявания, основани на раса, етническа принадлежност, пол и др.
Фамилни фактори	Суицидна семейна история, зависимости, хронични заболявания, насилие, семейни травми, психични разстройства в семейството, родителско negliжиране, семейни конфликти, развод, раздяла, осиновяване, смърт в семейството, свръхизисквания или липса на изисквания и др.
Индивидуални фактори	Амбивалентно поведение, агресивност, неконтролируемо поведение, ниска самооценка, склонност към вмешателства, ригидно мислене, противообществено поведение, тежко хронично заболяване, полова/сексуална идентичност, нежелана бременност, любовни разочарования и раздели, междуличностни конфликти, увреждане, психични разстройства (повишена тревожност, депресия, злоупотреба с алкохол и наркотични вещества, суицидна история, хранителни разстройства, шизофрения, маниакално-депресивни разстройства и др.) и др.

В таблица 7 са описани основните протективни фактори за самоубийства сред децата и юношите.

Таблица 7. Протективни фактори

Протективни фактори	
Социални фактори	Социална интеграция, участие в неформални дейности (хоби, спорт, изкуство и др.), ефективни програми за превенция, чувство за свързаност и принадлежност, безопасна среда и др.
Фамилни фактори	Ефективна комуникация, емоционална подкрепа и свързаност, висок социално-икономически статус, защитена среда и др.
Индивидуални фактори	Психично благополучие, устойчивост, ефективно справяне с конфликтни ситуации и умения за решаване на проблеми, цел и смисъл в живота, просоциално поведение, физическа активност, положителна самооценка и др.

Предупредителни знаци за суицидни намерения при децата

- Резки промени в режима на сън, хранене.
- Внезапни промени в настроението, концентрацията.
- Личностни промени – апатично отношение към всичко, проява на агресия, гняв, страх от липса на самоконтрол, раздразнителност, повишена тревожност и т.н.
- Злоупотреба с алкохол и наркотични вещества.
- Рисково поведение – действия с повишен риск за живота и здравето.
- Говорене, споменаване, писане на бележки за смъртта, начини за причиняване на смърт.
- Заплахи за самонараняване.
- Случайни наранявания.
- Дистанциране от близки и приятели.
- Предишен суициден опит.
- Психически или физически заболявания (Димитров, И., 2007; Reni, R., 2018).

Социална работа с деца със суицидно поведение

Превенция	Разбиране за суицидния риск, разпознаване на предупредителните знаци, предоставяне на превантивни програми по проблемите на самоубийствата сред децата на образователните, здравните и други обществени институции, ограмотяване на семействата относно рисковите фактори и ранни сигнали за самоубийства.
Оценка	Оценка на риска, психо-социална оценка, оценка на високорискови групи.
Интервенция	Индивидуално планиране на безопасността, индивидуални и семейно консултиране, насочване към терапия за решаване на проблеми, семейна терапия, използване на перспективата „човек в средата“ (Hightower, Н. и съавт., 2023), справяне със зависимости, депресия, повишена тревожност, обучения в социални умения, кризисна интервенция, овластяване на семейната подкрепа (Rasnayake, S. и съавт., 2024).

Процедура за оценяване на суициден опит от социален работник (Димитров, И., 2007, с. 191-192)

1. *Условия* – суициден епизод и употребени средства, мотиви, предишни опити.
2. *Социален живот и дейност* – извънучилищни дейности, групова мрежа, случайни и близки познанства, дейности през свободното време, степен на свобода от родителската власт.
3. *Училище* – смяна и време на пребиваване в училище, реално присъствие, въвличеност в училищните занятия, успеваемост, мотиви за учене, взаимоотношения със съучениците и учителите.
4. *Проблеми и стратегии за справяне* – актуално проблемно поведение, безпокойства, тревожност, страхове, причини за проблемите (бягане от училище или дома, престъпление, злоупотреба с вещества и др.), умения за справяне, способност за намиране и използване на източниците на помощ.

5. *Общо здраве* – предишни значителни медицински/психиатрични проблеми, актуално здравословно състояние, контакти с лекар, болнично и текущо лечение.
6. *Семейна среда* – брачно състояние на родителите и състояние на семейството, характер на общуване на детето с всеки от родителите и с роднините, актуална дисхармония – честота и продължителност.
7. *Семейни условия* – проблеми на обкръжението на детето, жилище, безработица, нисък доход, правонарушения, соматични/психиатрични заболявания, суицидно минало, степен и използване на контакти със социални служби.
8. *Заключение* – индивидуални беседи, обсъждане с обкръжението, оценка на същността и продължителността на актуалните проблеми, възможности за профилактика, корекционна или терапевтична намеса.

Работа по казуси

Казус 1. Петър на 14 години е насочен към социален работни, след като психологът на училището, в което момчето учи, прочита в социалните мрежи негово съобщение „Не виждам смисъл! Никой няма да забележи, ако ме няма.“ На срещата момчето отказва да говори със социалния работник, избягва контакт очи в очи.

1. *Как социалният работник да започне разговорът с момчето?*
2. *За какви вербални и невербални знаци трябва да следи по време на срещата?*
3. *Какви думи и изрази социалният работник трябва да избягва?*
4. *Какви са следващите стъпки, които трябва да се предприемат?*

Казус 2. Класен ръководител намира бележка на чина, на който стои Магдалена – „Не мога повече така, искам да спра болката!“. Родителите на Магдалена са в процес на развод. Момичето често присъства на техните скандали. Майката, при която живее момичето, е насочена за разговор със социален работник. На срещата майката твърди, че момичето преувеличава за кавгите между нея и съпруга ѝ, според нея дъщеря ѝ е в труден период, но няма нищо притеснителни и отказва да потърси помощ за дъщеря си.

1. *Как трябва да подходи социалният работник без обвинения към майката?*

- 2. Какви ресурси/услуги може да се предложат?*
- 3. Какво трябва да се направи, ако се установи висок риск, но майката и бащата отказват да съдействат?*

Казус 3. 16-годишната Александра е изписана от болница след опит за самоубийство с медикаменти. Родителите са притеснение, не знаят как да говорят с нея и какво да правят, не смеят да я оставят сама вкъщи. Момичето избягва контакти с приятели и съученици, не желае да се връща в училище.

- 1. Как може социалният работник да подпомогне семейството?*
- 2. Как може да се помогне на Александра да възстанови чувството си на принадлежност?*
- 3. В такива ситуации как специалистите (в случая социален работник) да съхранят себе си?*

Казус 4. Таня на 17 години се скарва с приятеля си. Разстроена от случилото се, решава да вземе от лекарствата на майка си, която се лекува за повишена тревожност и депресия. Съвсем скоро казва на най-близката си приятелка какво е направила. Завеждат я в болнично заведение и я изписват за домашно лечение. Преди две години по-голямата ѝ сестра прави подобен опит за самоотравяне, но с двойно по-голямо количество медикаменти.

- 1. Как може да се подпомогне семейството?*
- 2. Какво трябва да се направи, за да се предотврати последващ опит за самоотравяне?*
- 3. Какви ресурси/услуги могат да се предложат на семейството?*

Ролева игра

Цел: *развиване на умения за сътрудничество, работа в екип, рефлексия*

Участници: цялата група и група от пет студенти за ролевата ситуация в ролите на: майката, социален работник, училищен психолог, класен ръководител, представител на Отдел „Закрила на детето“

Описание: 13-годишният Константин живее с майка си и по-малката си сестра. Преди година губи баща си при катастрофа след връщане от турнир по плуване, в който участва момчето. Той самият е участник в катастрофата и оцелява като по чудо. От деня на инцидента момчето е затворено, некомуникативно, отказва да продължи с уроците по плуване, успехът му в училище спада. Класният ръководител е притеснен, след като съученик споделя с него, че Константин

му е казал, че не вижда смисъл в живота, че му се иска да не е оцелял след катастрофата. Училищният психолог е на мнение, че детето преживява траур. Майката отказва да сътрудничи и да търси помощ от външни институции, т.к. според нея трябва време на цялото семейство и ще се справят сами.

Задачи:

1. Група от петима студенти разглежда случая и определя риска.
2. Определят се кой какви действия трябва да се предприеме.
3. Изработват кратък план за подкрепа и комуникация между членовете на екипа.
4. Представят решението пред цялата група.
5. Всички дискутират решението и обсъждат:
 - как са се чувствали участниците в ролевата ситуация;
 - какви трудности са срещнали и могат да възникнат при координацията на различните представители на отделните страни в процеса;
 - как могат да се преодолеят моментите на напрежение, недоразумения;
 - как се стигна до вземане на единно решение.

Ролева игра

Цел: *снемане на социална анамнеза*

Участници: групата се разделя по двойки

Описание: В груповия чат на клуба по спортна гимнастика, участник пише: „не ставам за нищо“, „ще изчезна“, „животът ми е безсмислен“. Треньорът е обезпокоен и споделя с майката на момичето. Тя отказва да предприема мерки, след което треньорът сигнализира. Насрочена е среща на детето и майката със социален работник. Майката и детето се съгласяват да се проведе индивидуален разговор между социалния работник и детето.

Задача: Всяка двойка трябва да влезе в ролите на социален работник и клиент. След което заедно да структурира социална анамнеза.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Потърсете три програми за превенция на суицида. Анализирайте ги от гледна точка на образователни стратегии, ранно идентифициране, междуинституционално сътрудничество, поственционални програми, кризисна интервенция.
2. Какво трябва да бъде поведението (думи, действия) на специалиста при разговор с дете в риск от самоубийство?
3. Кои институции участват при сигнал за опит за самоубийство без фатален край?

Използвана литература

1. Димитров, И. (2007). Деца и юноши в криза. Изд. „Просвета – София“ АД, София
2. APA Dictionary of Psychology. Suicide. Достъпно на: <https://dictionary.apa.org/suicide>
3. APA Dictionary of Psychology. Attempted Suicide. Достъпно на: <https://dictionary.apa.org/attempted-suicide>
4. Harmer B, Lee S, Rizvi A, et al. Suicidal Ideation. [Updated 2024 Apr 20]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan. Достъпно на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK565877/>
5. Hightower, H., Almeida, J., & Anderson, J. (2023). Reimagining suicide prevention as a social justice issue: Getting back to social work's roots. *Social work*, 68(2), 167-169.
6. Rasnayake, S., Navrátil, P., Orock, A. N., Chandrasekara, D., Wanniarachchi, I., & Gamage, T. (2024). A systematic review of the role of social work in dealing with suicide. *Kontakt*, 26(4), 383-391.
7. Reni, R. (2018). Identification Early Warning Signs of Suicidal Behavior Among

Тема 10. Социална работа с деца с девиантно поведение

Ключови думи: *девиация, девиантно поведение, деца с девиантно поведение*

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване със същността на девиантното поведение и свързаните с него термини.
- Запознаване с факторите и причините за девиантност в детска и юношеска възраст.
- Запознаване със същността на социалната работа с деца с девиантно поведение.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на рискови и протективни фактори за суицидност.
- Усвояване на умения за индивидуална работа с деца с девиантно поведение.
- Усвояване на умения за групова динамика и фасилитиране на група.

Ценностни цели:

- Умения за съпричастност, толерантност, професионални граници.
- Умения за гарантиране на конфиденциалността и защитата на децата.
- Развиване на етична отговорност, толерантност, саморефлексия.

Ключови дефиниции

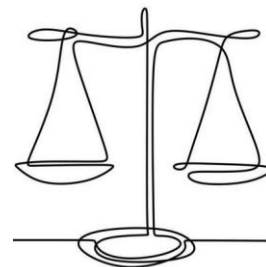
Девиация – от лат. *Deviare* (отклонение от социалните норми) означава отклонение, нарушение. Девиацията се отнася до поведения, вярвания или външен вид, които се отклоняват от обществените норми и очаквания.

Elrod, Leslie, MA, 2024

Девиянтно поведение – поведение, което се отклонява от възприетите за дадено общество норми. В чл. 10 от НК се дефинира понятието общественоопасно деяние като "деяние, което застрашава или уврежда личността, правата на гражданите, собствеността, установения с конституцията правов ред в Република България или други интереси, защитени от правото“.

Антисоциално (делинквентно) поведение – вид девиантно поведение, при което се нарушават предимно законово-правните норми, т.е. при него лицето подлежи на съдебни санкции.

Асоциално поведение – вид девиантно поведение, при което се нарушават моралните норми на социално приемливото поведение, т.е. не е противозаконно поведение.

Стефанова, М., 2014

Противообществена проява - деяние, което е общественоопасно и противоправно или противоречи на морала и добрите нрави.

Национален статистически институт

Възпитателната мярка е алтернативна на наказанието мярка за възпитателно въздействие спрямо малолетен или непълнолетен, извършил противообществена проява, и непълнолетен, освободен от наказателна отговорност по чл. 61 от НК, и се налага с цел преодоляване на отклоненията в поведението, предотвратяване на бъдещи нарушения и интеграция в обществото.

Национален статистически институт

Малолетно лице – лице, което не е навършило 14-годишна възраст и което не е наказателноотговорно. В чл. 32, ал. 2 от НК малолетните лица, извършили общественноопасни деяния, подлежат на възпитателни мерки.

Наказателен кодекс

Непълнолетно лице – лице, което е на възраст от 14 до 18 години. Непълнолетно лице, извършило общественноопасни деяния, е наказателноотговорно, когато може да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си.

Полихронов, Д., 2023

Фактори и причини за девиантно поведение при децата

Основните причини за проява на девиантно поведение са *биологични*, *психологически* и *социални* (Anand Prakash., et al, 2020).

Таблица 8. Основни фактори за проява на девиантно поведение

Биологични фактори	Психологически фактори	Социални фактори
Наследственост, увреждания, хормонален дисбаланс, мозъчна структура и функции.	Характерови и темпераментови особености, зависимости, тревожност, депресия, емоционални проблеми, рисково сексуално поведение.	Нефункционални семейни взаимоотношения, липса на образование, негативно влияние на приятелската и обкръжаваща среда, отрицателно въздействие от средствата за масова комуникация, бедност, насилие, смърт, лишаване от свобода на родител, свръхочаквания и др.

Видовете противообществени прояви на малолетните и непълнолетните, преминали през Детска педагогическа стая, са (НСИ, 2022):

- бягство от дома (от вкъщи), от специализирана институция или от социална услуга от резидентен тип;
- прояви на насилие и агресия;
- тормоз;

- повреждане на обществена и/или частна собственост;
- притежание и/или употреба на психоактивни вещества;
- непристойно и/или хулиганско поведение на обществено място;
- скитничество и просия;
- кражби на имущество;
- проституиране;
- разпространение на порнографски материали.

Форми на социална работа с деца с девиантно поведение

Основните форми на социална работа с деца с девиантно поведение са работата по случай и груповата работа. На фигура 6 са представени основните компоненти и характеристики на работата по случай и груповата работа.

Фигура 6. Основни форми на социална работа с деца с девиантно поведение

Работа по казуси

Въз основа на предложения алгоритъм (фиг. 7) решете следващите казуси и отговорете на поставените въпроси.

Фигура 7. Алгоритъм за решаване на казус

Източник: Адаптирано по Полихронов, Д. (2023). Социалните, психолого-педагогическите и правните понятия в контекста на превенцията и корекцията на девиантното поведение. УИ „Св. Кл. Охридски“, София, с. 104

Казус 1. Симеон на 14 години, ученик в 8-ми клас. Многократно е санкциониран за грубо поведение към съучениците и учителите си, вербална агресия и отказ да спазва училищния правилник. Родителите са в процес на развод и постоянни конфликти, затова детето живее с баба си и дядо си.

*Как може да се постигне баланс между подкрепа и изисквания?
Какви граници трябва да бъдат поставени?*

Казус 2. Калина, 15-годишна, системно отсъства и бяга от часовете в училище. Прекарва по-голямата част от времето си с по-големи младежи. В социалните мрежи има публикации, свързани с употребата на алкохол и непристойно поведение с момчета. Родителите са в чужбина, живее с баба си и по-големия си брат, който е пълнолетен.

Как може да се постигне ефективно взаимодействие и партньорство между училище, семейство и социални институции?

Казус 3. Ивайло, 11-годишен, е хванат, че взема пари от чантата на свой съученик. Момчето е от бедно, многодетно семейство. Бащата работи на две места, майката е по-майчинство най-малкото четвърто дете. Това нарушение е първо за момчето.

*Какви превантивни мерки трябва да се предприемат, за да не се допусне повторно нарушение?
Къде е границата между отговорност и подкрепа?*

Казус 4. Преслав, 16-годишен, създава обиден мем¹ за свой съученик, който изпраща в училищната и социална групи. Случаят става публично достояние.

*Какви са етичните предизвикателства пред училището?
Какви мерки следва да бъдат предприети?*

Упражнения за работа в група

Казус 1. Атанас, 16-годишен е насочен от Комисията за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, заради бягства от училище, кражби, употреба на алкохол. Липсва доверие и значим възрастен, авторитет.

¹ Мем – от агл. теме - идея, снимка, видео и т.н., които се разпространяват чрез социалните медии и набират широка популярност в определени култури

Цел: *развиване на умения за оценка и консултиране на юноши с девиантно поведение*

1. Как ще организирате първата среща и как ще спечелите доверието на момчето?
2. С какви въпроси ще си послужите, за да оцените риска и потребностите на детето?
3. Какви подходи на индивидуална социална работа са подходящи?
4. Изгответе индивидуален план за работа за първия месец.

Казус 2. Група от 7 юноши, момчета и момичета на възраст от 13 до 16 години, са включени в група за тренинг по социални умения. Децата са с противообществени прояви – кражби, бягства от дома и училище, палезж, агресивно поведение.

Цел: *развиване на умения за групова динамика, решаване на проблеми, фасилитиране*

1. Определете целите на груповата работа.
2. Изберете подходящите техники за груповая работа.
3. Разработете програма за групов тренинг в социални умения за 3 сесии по 45 мин.

Казус 3. Девет ученици на възраст 15-17 години системно отсъстват от училище, имат нисък успех и липса на мотивация, с риск от отпадане от училище.

Цел: *умения за работа в екип, мотивационни умения*

1. Определете какви специалисти и какви роли и функции всеки един специалист трябва да изпълнява.
2. Разработете кратка програма за мотивация и ангажиране в рамките на 3 срещи.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Потърсете примери за известни личности (музиканти, художници, учени и др.), които са имали девиантно поведение.
2. Каква е разликата между понятията асоциален и антисоциален?
3. Кои девиантни прояви не са престъпления? Посочете примери?

Използвана литература

1. Полихронов, Д. (2023). Социалните, психолого-педагогическите и правните понятия в контекста на превенцията и корекцията на девиантното поведение. УИ „Св. Кл. Охридски“, София
2. Наказателен кодекс. Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968г., доп. ДВ. бр.87 от 17 Октомври 2025г.
3. Национален статистически институт. Противообществени прояви и престъпления на малолетни и непълнолетни. Достъпно на: <https://www.nsi.bg/metadata/protivoobshtestveni-proyavi-i-prestapleniya-na-maloletnite-i-nepalnoletnite-110>
4. Национален статистически институт. Децата в България през 2022. Достъпно на: <https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Children2022.pdf>

5. Anand Prakash., et al. "Deviance in Adolescents: Causes and Risk Factors". EC Psychology and Psychiatry 9.3 (2020): 01-11
6. Elrod, Leslie, MA. (2024). Deviance (sociology). Достъпно на: <https://www.ebsco.com/research-starters/sociology/deviance-sociology>
7. Peteva, V. G. Models of Social and Educational Work with Children with Deviant Behaviour and the Risk of Dropping out of School in the Field of Social Services. *Universalism of work in the context of the Polish and European civilizational challenges*, 201.

Тема 11. Социална работа с деца с увреждания

Ключови думи: хора с увреждания, деца с увреждания

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с типологията на децата с увреждания.
- Запознаване със същността на социалната работа със семейства и деца с увреждания.

Практически цели:

- Усвояване на умения за разбиране на уврежданията – етиология и типология.
- Усвояване на умения за работа със семейства и децата с увреждания.
- Усвояване на умения за оценка и предоставяне на услуги.

Ценностни цели:

- Умения за съпричастност, толерантност, емпатия.
- Умения за разбиране на индивидуалните различия на децата.

Ключови дефиниции

Хора с увреждания - лица с физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществения живот.

Закон за хората с увреждания

Дете с трайно увреждане - дете/лице до 20-годишна възраст с определени 50 и над 50 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност.

Закон за семейните помощи за деца

Деца със специални образователни потребности (СОП) – деца, които имат затруднения в обучението поради различни причини:

- сензорни увреждания (нарушено зрение или увреден слух);
- физически увреждания;
- умствена изостаналост;
- езиково-говорни нарушения;
- специфични обучителни трудности;
- емоционални или поведенчески;
- нарушения на общуването и комуникацията;
- хронични заболявания, които водят до СОП;
- множество увреждания.

Теоретична рамка за уврежданията

Таблица 8. Теоретична рамка за уврежданията

Компетентност – знания	
Барieri	Барьерите са нещата, които възпрепятстват участието, включването и достъпа. Барьерите могат да бъдат свързани с отношението, като например негативни стереотипи; физически и екологични, като например сгради без рампи или помещения с лошо осветление; и комуникационни, като например видеоклипове без субтитри или уебсайтове с дребен текст.
Участие и приобщаване	Участието означава, че човек може да бъде включен в околната среда, дейността или процеса наравно с другите. За хората с увреждания участието и приобщаването се осъществяват чрез премахване на барьерите. Хората с увреждания имат право да бъдат уважавани и ценени, техните идеи и перспективи да бъдат разглеждани и да се радват на ефективно ангажиране.
Достъпност	Достъпността е когато хората с увреждания имат достъп до физическата среда, транспорта, информацията и комуникациите, технологиите, съоръженията и услугите наравно с всички останали. Достъпността има за цел да преодолее, смекчи или премахне барьерите, за да се даде възможност за участие и приобщаване. Достъпността може да включва различни мерки, включително екологични (напр. рампи за сгради), комуникационни (напр. преводач

	на жестомимичен език) и сензорни (напр. приглушено осветление) мерки.
Организации на хората с увреждания	Организациите на хората с увреждания (ОХУ) са организации, ръководени и контролирани от самите хора с увреждания, за да представляват правата и интересите на своите членове. В някои ОХУ семействата на хората с увреждания също могат да бъдат членове, с цел да се подпомогне участието на хората с увреждания в ОХУ. Взаимодействието с ОХУ е най-добрият подход за осигуряване на смислено участие на хората с увреждания.

***Източник:** United Nations Children's Fund. (2023). Disability Inclusive Child Protection Competency Framework for Strengthening the Social Service Workforce, UNICEF, New York, p. 14-15*

Типология на децата с увреждания според вида на увреждането:

- *деца със задръжка в психическото развитие* – характеризира се с изоставане в развитието на психическата дейност на детето като цяло;
- *деца с умствена изостаналост* – понятие, с което се определят многообразните форми на патологични изменения, които водят до трайни нарушения в познавателната дейност;
- *детска церебрална парализа* – под този термин са включени група неврологични синдроми, резултат на мозъчни увреди в перинаталния период: вътреутробен, по време на раждането / в ранните месеци след раждането.
- *двигателни увреждания с различен генезис* – отличителен признак на това разстройство е сериозното нарушение на развитието на двигателната координация, което не може да се обясни само с общо умствено изоставане или с някакво специфично вродено или придобито неврологично разстройство;
- *деца с разстройства от аутистичния спектър*;
- *хронични заболявания* (астма, алергии, диабет и др.);
- *епилепсия* – хронично, полиетиологично заболяване на мозъка, характеризиращо се с твърде разнообразни по феноменология пристъпи (моторни, сетивни, вегетативни, психични и поведенчески симптоми и в различна комбинация);

- синдром на хиперактивност и дефицит във вниманието (Шошева, В. и съавт., 2013)

Специфика на социалната работа с деца с увреждания

Социалната работа с деца с увреждания има следните **ключови насоки**:

- подкрепа на семейството и детето при първоначалната криза;
- подготовка и адаптиране на семейството към нови роли и функции;
- насочване към подходящи социални услуги;
- междуинституционално сътрудничество в подкрепа на детето и семейството

Основни функции и умения за социална работа с деца в увреждания

Таблица 9. Функции и умения за социална работа с деца в увреждания

Функции	Умения
Установяване и насърчаване на стандарти за практика и обслужване	Критично изследване и оценка Умения за застъпничество Способност за извършване на работа в съответствие със съответните стандарти и законодателство Комуникационни умения за разпространение и популяризиране на информация, осигуряваща приобщаване и достъпност на хората с увреждания
Образование и обучение	Умения за изследване и картографиране Умения за предоставяне на информация по начин, подходящ за професионалисти без опит в областта на закрилата на децата Умения за идентифициране на ресурси
Планиране	Умения за събиране, организиране, анализиране и разделени на данни и информация Умения за прегледа и анализиране на законодателство, процедури и политики Умения за разработване на бюджети, разходи, финансова стратегии Умения за работа в мрежа, междуинституционално сътрудничество
Развитие и обучение	Подобряване и развиване на знания и умения за работа с деца с увреждания Умения за интегриране на теренна работа в образованието и обучението Умения за разработване на програми за професионално развитие, обучение и образование Умения за сътрудничество и партньорство
Подкрепа	Умения за работа в мрежа и сътрудничество

	Умения за супервизия, менторство, лидерство Умения за насърчаване и създаване на позитивна култура на работното място
Мониторинг и оценка	Умения за извършаване на мониторинг – наблюдение на дейности, преглед на данни, материали, свързани с уврежданията Умения за извършване на оценка – сравнение и преглед на налични записи и данни
Ангажираност на децата и семействата в проектирането, оценката и мониторинга на услугата	Умения за идентифициране на потенциални участници Умения за изграждане на професионални взаимоотношения със семействата и децата с увреждания Умения за ангажиране на семействата и децата с увреждания Умения за проектиране на протоколи и стратегии, които да насърчат ангажираността на децата и семействата Умения за изследване и картографиране
Директна работа с родителите	Умения за уважително и емпатична комуникация Умения за изграждане на професионални подкрепящи взаимоотношения Умения за консултиране и психосоциална подкрепа Умения за насърчаване и поддържане на здравословни привързаности и взаимоотношения между родители и деца Умения за предоставяне на обучения на родители и насоки, адаптирани към децата с увреждания Умения за общуване с разширеното семейство Умения за прилагане на професионални знания към специфичната ситуация на семейството
Директна работа с децата с увреждания	Умения за комуникация с деца с увреждания съобразно възрастта, пола и уврежданията Умения за изграждане на професионални и подкрепящи взаимоотношения Умения за адаптиране на интервенции и подкрепящи стратегии за справяне с нуждите на детето Умения за предоставяне на различни видове подкрепа (здравна, образователна и др.) Умения за преговори, медиация и застъпничество с и от името на детето Умения за оценка на услугите, за да се гарантира, че са подходящи и достъпни за децата с увреждания Умения за наблюдение и оценка на деца с увреждания, които са изложени на по-висок риск в алтернативните грижи
Сътрудничество и партньорство с други	Умения за развиване и изграждане на сътрудничество и партньорства с други услуги и сектори чрез идентифициране на общи цели и подходи

институции, услуги и заинтересовани лица	Умения за оценка на практиките за приобщаване на децата с увреждания в други институции и услуги
Повишаване на осведомеността на общността относно закрилата и правата на детето и мобилизиране на общностите да бъдат по-активни и ангажирани	Умения за представяне на професионални знания и експертиза, представени по подходящ начин за по-широката общност Умения за ангажиране и работа с общността Умения за познаване и идентифициране на проблемите на общността, свързани с децата и системата за закрила, децата с увреждания Умения за взаимодействие с общността – изграждане на разбирателство, открита комуникация, развитие на доверие

***Източник:** United Nations Children’s Fund. (2023). Disability Inclusive Child Protection Competency Framework for Strengthening the Social Service Workforce, UNICEF, New York, p. 18-44*

Работа по казуси

Казус 1. Марин, ученик в 6 клас. Има детска церебрална парализа, използва инвалидна количка. Обича да бъде в училище със съучениците си. Особено много харесва часовете по физическо възпитание и спорт, музика и математика. Учителят по физическо възпитание има затруднение как да го включи пълноценно в часа. Децата от класа му не знаят как да общуват с него по време на игри.

Участници: групата се разделя на подгрупи по 5 човека

Цел: развиване на умения за работа в екип, емпатия, невербална комуникация

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Разработете екипен план за включване на Марин в часовете по физическо възпитание и спорт, така че да участва пълноценно и с удоволствие.
2. Опишете ролята на всеки един участник в процеса – учител, родители, деца-съученици, психолог, социален работник, ресурсен учител

Казус 2. Петър е в 4 клас. Има лека умствена изостаналост, среща трудности с писането и четенето. Обича да рисува, има силно развито визуално мислене. В часовете е разсеяна, не довършва задачите и домашните си. Учителят често се

разочарова, т.к. се нарушава образователния процес. Предлага да бъде преместен в друг клас.

Участници: индивидуално или по групи

Цел: *развиване на умения за активно слушане, екипна работа, мотивация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Каква може да бъде ролята на социалния работник в подкрепа на детето?
2. Какви действия следва да бъдат предприети?
3. Разработете индивидуален образователен план за момчето.

Казус 3. Никол е на 8 години, с разстройство от аутистичния спектър. Посещава училище редовно в рамките на 3 учебни часа. По време на часовете при необичайни звуци, Никол реагира шумно, започва да крещи, получава пристъп на тревожност. Не обича физическия контакт. Учителят се затруднява в овладяването на класа и поддържането на вниманието на децата.

Участници: цялата група.

Цел: *развиване на умения за разбиране на различията, работа в екип, ефективна комуникация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. От цялата група се избират 4 участници, които да влязат в ролята на учител, родител, ресурсен учител, социален работник. Разиграват екипна среща с цел подкрепа на детето и учителя.
2. Останалата част от групата наблюдава тяхното поведение, вербална и невербална комуникация.
3. След приключване на ролевата ситуация участниците споделят как са се чувствали в тяхната роля, какви трудности са срещнали.
4. Цялата група обсъжда екипното поведение, комуникацията.

Казус 4. Ема и Мишо са близнаци на 9 години. Ема е с увреден слух, използва слухов апарат и чете по устните. В комуникацията с другите основна разчита на брат си. Но когато той отсъства, се чувства изолирана от класа, т.к. трудно участва в разговори. Има желание за контакт и пълноценни приятелства, но се чувства неуверена в комуникацията си с другите деца.

Участници: цялата група се разделя на две.

Цел: *развиване на умения за сътрудничество, емпатия, невербална комуникация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Групата се разделя на две подгрупи. Едната подгрупа влиза в ролята на учители, които дават инструкции, използвайки невербална комуникация. А другата подгрупа – в ролята на ученици, които трябва да разберат и изпълнят поставената от учителите задача само с помощта на жестове и мимики.
2. След упражнението цялата група обсъжда какво ги е затруднило, как се чувствали.
3. По какъв начин може Ема да бъде подкрепена и включена за по-пълноценно независимо участие в общуването с другите деца от класа?

Казус 5. Силвия е на 12 години, отлична ученичка. Налага се да отсъства често от училище, т.к. е с диагноза диабет тип 1. Започва да губи мотивация, чувства се „различна“. Когато е на училище, усеща известно дистанциране от съучениците си, притеснява се от техните реакции.

Участници: цялата група

Цел: *развиване на умения за емпатия, мотивация, ефективна комуникация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Как може социалният работник да съдейства за изграждане на култура на приемане и устойчивост.
2. Разработете формат на интервю за оценка на потребностите и ресурсите.
3. Предложете план за подкрепа на мотивацията, който да включва: отговорни лица, цели, дейности.
4. Изгответе колаж на тема: „Подкрепата – ключът към разбирането на различията“

Казус 6. Бащата на Симеон (на 9 години със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност) има свърхизисквания към академичните постижения на сина си. Очаква от учителите и специалистите, които работят с момчето, да „оправят“ проблема му за няколко месеца. Често поведението му

при среща с тях е грубо и гневно, особено, когато детето не напредва според неговите представи. Екипът от специалисти чувства напрежение и страх от срещите с него.

Участници: цялата група

Цел: *развиване на умения за комуникация, устойчивост, работа в екип, поставяне на професионални граници*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Какъв подход би насърчил реалистични очаквания в бащата по отношение на успеваемостта на сина му?
2. Как могат да бъдат подкрепени специалистите?
3. Как може да бъде подкрепен родителят за участие, вместо конфронтация?

Казус 7. Родителите на Станислав на 8 години са в развод и конфликтни отношения. Момчето е с хиперактивност и живее при майка си. Бащата държи синът му да посещава психолог, а майка смята, че няма смисъл и е само губене на време и излишни средства. Детето започва да изпитва повишена тревожност.

Участници: групата се разделя на двойки

Цел: *развиване на умения за комуникация, себerefлексия*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Всяка двойка влиза в ролите на майката и социален работник. Родителят изразяват чувства, страхове. Социалният работник се опитва да изгради доверие. След 5 минути си разменят местата.
2. Как детето може да бъде предпазено от конфликта между родителите.
3. След приключване на ролевата ситуация, цялата група обсъжда как всеки се е чувствал в ролята на родител/социален работник, какви трудности е срещнал, какви стратегии за комуникация е използвал?

Казус 8. Мария е на 8 години с умерена умствена изостаналост. Майка ѝ се чувства изморена, не вижда смисъл в работата със специалистите, все по-рядко води детето терапии и консултации.

Участници: цялата група

Цел: *развиване на умения за емпатия, мотивация, комуникация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Как да бъде подкрепена и обнадеедена майката, без да се създава нереалистична представа?
2. Изгответе план за емоционална подкрепа на родителя.
3. Какво помага на професионалистите да продължат, когато се чувстват безсилни?

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Какво научих за собствената си нагласа за децата с увреждания?
2. Как да бъдат подкрепени децата с увреждания, без да се създава зависимост?
3. Как специалистът може да стане по-устойчив и осъзнат при работата си с деца с увреждания и техните семейства?

Използвана литература

1. Закон за семейните помощи за деца. Обн. ДВ. бр.32 от 29 Март 2002г., доп. ДВ. бр.66 от 1 Август 2023г.
2. Закон за хората с увреждания. Обн. ДВ. бр.105 от 18 Декември 2018г., изм. и доп. ДВ. бр.39 от 1 Май 2024г.
3. Шошева, В. и съавт. (2013). Интегриране на деца със специални образователни потребности в условията на детска градина. Учебно помагало. София
4. United Nations Children's Fund. (2023). Disability Inclusive Child Protection Competency Framework for Strengthening the Social Service Workforce, UNICEF, New York

Тема 12. Социална работа с деца на улицата и отпадащи от училище

Ключови думи: деца на улицата, рискови фактори, социална работа

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни понятия.
- Запознаване с характеристиката и спецификата на децата на улицата.
- Запознаване със същността на социалната работа с деца на улицата.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на рискови фактори при децата на улицата.
- Усвояване на умения за работа с деца на улицата.
- Усвояване на умения за оценка и предоставяне на подкрепа.

Ценностни цели:

- Умения за емпатия, толерантност, емоционална устойчивост.
- Умения за осъзнаване на лични граници и реакции.

Ключови дефиниции

Дете на улицата – дете, което постоянно или през по-голямата част от денонощието прекарва времето си на улицата.

„Дете, за което улицата (в най-широкия смисъл на думата, включително незаети жилища, пустош и др.) се е превърнала в негово обичайно местожителство и/или източник на препитание; и което е неадекватно защитено, контролирано или насочвано от отговорни възрастни.

Thomas de Benítez, Sarah, 2007

Общи характеристики на децата на улицата и рискови фактори
– липса на медицински грижи, риск от насилие, злоупотреби, престъпление, зависимости, ограничен достъп до образование, простия, проституция, липса на трудови навици, и др.

Причини за отпадане от системата на образованието:

- *социални* – неглижиране от страна на родителите, домашно насилие, смърт или влошено тежко заболяване на член от семейството, липса на безопасна училищна среда, девиантно поведение;
- *здравословни* – хронични заболявания, увреждания
- *икономически* – ниски доходи, бедност, безработица, миграция на родителите;
- *образователни* – трудности в усвояването на учебния материал, чести отсъствия, липса на мотивация и заинтересованост;
- *етнокултурни* – традиции, ценности, обичаи и разбирания.

Социална работа с деца на улицата и превенция на отпадането от училище

Социалната работа е насочена към закрила на децата на улицата, техните семейства и общностите, от които произхождат. Осъществява се чрез социалната услуга Центъра за работа с деца на улицата (ЦРДУ).

Основните задачи на ЦРДУ са следните:

- Социална работа за възстановяване и укрепване на връзките между децата и техните семейства и подкрепа за справяне с конфликти и кризи в семейните отношения.
- Осигуряване на базовите потребности на детето – хранене, облекло и обувки според сезона, санитарно-хигиенни услуги.
- Осигуряване на здравна и дентална помощ и подкрепа, съдействие за достъп до здравната мрежа и доболнично лечение, съдействие на семейството за осигуряване на лекарства, медицински изследвания и специализирани прегледи/консултации на децата.
- Психологическа подкрепа на децата и техните семейства.
- Училищна подкрепа – ограмотяване, подготовка за училище, алтернативни обучителни програми, подкрепа в образователния процес на децата ученици, професионално ориентиране и пред-професионална подготовка.

- Организиране на свободното време и създаване на условия за индивидуална изява на способностите на всяко дете.

- Мобилна работа (социална работа на терен), за идентифициране, локализиране на децата на улицата, предоставяне на изнесени услуги, насочване към ЦРДУ.

- Консултиране, придружаване, посредничество на детето, както и на неговите родители, друг законен представител на детето и/или членове на разширеното семейство.

- Административни услуги – оказване съдействие на децата и техните родители при издаване на документи за самоличност, за записване в училище, при търсене на работа (за децата над 16 г. и за родителите), съдействие при контакти с институции (Методика за условията и начина на предоставяне на социална услуга „Център за работа с деца на улицата“, с. 3).

Ползватели на ЦРДУ могат да бъдат **деца на улицата**, които:

- са избягали от дома си или специализирана институция, в която са били настанени;

- са необхванати от образователната система или отпаднали от нея деца в предучилищна и училищна възраст;

- скитат, упражняват различни тежки форми на детски труд и/или водят начин на живот, който създава условия на риск от увреждане на физическото, психическото, нравственото, интелектуалното или социалното им развитие;

- са жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно, унижително отношение или наказание в или извън семейството му;

- употребяват инхаланти и/или други упойващи вещества (пак там, с. 4).

Оценка на потребностите и риска за децата на улицата

Таблица 10. Оценка на потребностите и риска за децата на улицата

Анализ и оценка на данните за личността на детето.	
А. История на живот:	
-	ранно детство;
-	данни за насилие;
-	значими възрастни;
-	история на интимните връзки.
Б. Характеристика на актуалното поведение:	
-	просоциално или асоциално поведение (има ли кражби, просия, проституция и т.н.);

- отношение към живота на улицата; - мотивация за промяна на поведението. В. Личностни особености: - емоционално-психологически; - болести/психопатии; - злоупотреба с алкохол; - злоупотреба с наркотици; - умения за мислене; - умения за общуване и междуличностно взаимодействие.
Анализ и оценка на данните за социалната ситуация. А. Семейството/настойниците: - взаимоотношения в семейството или с настойниците в детството; - малтретиране в семейството, между родителите или в разширеното семейство; - настоящи взаимоотношения. Б. Условия на живот: - място на живеене (ако има такова); - вид на жилище. В. Образование: - посещаемост на училище; - отношение към ученето; - обучителни трудности. Г. Труд и отношение към труда: - трудова история; трудови навици и умения. Д. Социална интеграция: - как и с кого прекарва времето си; - приятелства; - социална изолация.
Анализ и оценка на ресурсите. А. Силни страни на детето. Б. Родителски капацитет: - ресурсите на близкото обкръжение и на разширеното семейство. В. Приятелски кръг. Г. Ресурсите на институциите – всички възможни институционални ресурси; социални услуги.
Заклучителна оценка. А. Основни проблеми области. Б. Приоритетни нужди на детето. В. Налични ресурси. Г. Степен на риск от живот на улицата.

Източник: Петрова-Димитрова, Н. (2004). Проучване и оценка при работа с деца на улицата. Наръчник за социална работа с деца и младежи на улицата. Сдружение „Самаряни“, Ст. Загора, с. 102-104

Работа по казуси

Казус 1. По сигнал мобилен екип към ЦРДУ посещава изоставена сграда, за която има информация, че се посещава от деца. На място екипът намира две деца – момичета на възраст 16 години и 14 години. Децата изглеждат недохранени, мръсни, уплашени.

Цел: *развиване на умения за работа в екип, междуинституционално сътрудничество, емпатия, себerefлексия*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Как ще се осигури безопасността на децата?
2. Как ще се спечели доверието им?
3. Какви действия трябва да се предприемат?
4. Разработете примерна оценка на потребностите на децата?

Казус 2. Сашо на 11 години, често забелязван от социални работници в район, за който отговарят. Детето спи на пейка в близкия парк, отрупано с бутилки, които е събрало. Не желае да казва къде живее, но споменава, че „вкъщи не е хубаво“. Държи се дистанцирано и в готовност да избяга.

Цел: *развиване на умения за първоначална оценка на потребностите, изграждане на първоначален контакт и доверие*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Как трябва да се започне разговор, без натиск и да се уплаши детето?
2. Какви са възможните рискове, които трябва да се идентифицират?
3. Как невербалното поведение може да подкрепи комуникацията с детето?
4. Какви емоции и чувства може да изпитват социалните работници в първата среща с детето?

Казус 3. Мая, ученичка в 6 клас, често отсъства от училище. Прекарва по-голямата част от времето си на улицата с по-големи деца. Училището сигнализира, че момичето краде дребни вещи, бяга многократно от часове, не проявява интерес към ученето. Майката е самотна, безработна.

Цел: *развиване на умения за оценка на потребностите, емпатична и подкрепяща комуникация, себerefлексия*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Какво трябва да се предприеме като стъпки, за да се избегне риска от отпадане от училище?
2. Как да се ангажира момичето, без да се наставлява или обвинява?
3. Какви потребности на Мая не са удовлетворени?

Казус 4. Дете на около 9 години е забелязано на жп гарата да проси. Казва, че е от съседното село, дошло е да търси баща си. Демонстрира едновременно страх и агресия. Отказва да се качи в автомобила на мобилния екип, защото „не вярва на никого“.

Цел: *развиване на умения за комуникация и доверие, себerefлексия*

Задачи: Отговорете на следните въпроси:

1. Какви са първите стъпки при работата с детето – поведение, въпроси?
2. Как може да се демонстрира надеждност и безопасност чрез невербална комуникация?
3. Как може да се защити интереса на детето, без да се упражнява натиск?
4. Как ще се почувствате на мястото на социалния работник от мобилния екип при отказ за съдействие от страна на детето?

Казус 5. Даниела, 15-годишна, живее трайно на улицата, употребява алкохол, пуши цигари. Прекарва нощите заедно с други младежи, през деня проси и разговаря единствено с продавача на вестници и магазинерката, която ѝ осигурява храна понякога. Семейството на Даниела се състои от родната ѝ майка, доведен баща и по-малък брат от втория брак на майка ѝ. Доведеният баща се отнася грубо и с насилие към Даниела. Майката не оказва подкрепа на дъщеря си. Това кара момичето да бяга често от вкъщи. Правени са опити момичето да бъде подкрепено от социални институции, но без устойчивост. Тя оказва съдействие, само за да получи временно подслон, след което отново бяга.

Цел: *развиване на умения за комуникация, изграждане на доверие*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Какви трябва да бъдат действията на мобилния екип, за да се спечели доверието на момичето?
2. Разработете примерен протокол за наблюдение и оценка на потребностите?
3. Какви лични граници трябва да се запазят в подобна ситуация?

4. Как може трайно да се осигури подкрепа на момичето?

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Как личните стереотипи относно поведението на децата на улицата влияят на подхода на работа на специалиста?
2. Какви са най-подходящите подходи за работа с деца на улицата?
3. Какво трябва да е поведението на социалния работник при първа среща с дете на улицата?

Използвана литература

1. Методика за условията и начина на предоставяне на социална услуга „Център за работа с деца на улицата“. Достъпно на: <https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialni-uslugi/metodiki-i-metodicheski-ukazaniya/>
2. Петрова-Димитрова, Н. (2004). Проучване и оценка при работа с деца на улицата. Наръчник за социална работа с деца и младежи на улицата. Сдружение „Самаряни“, Ст. Загора
3. Thomas de Benítez, Sarah. (2007). State of the World's Street Children. Consortium for Street Children., London. Достъпно на: https://web.archive.org/web/20120303095608/http://www.streetchildren.org.uk/uploads/publications/state_of_the_world_-_violence.pdf

Тема 13. Социална работа с деца на родители, лишени от свобода

Ключови думи: *деца на родители, лишени от свобода, рискови фактори, социална работа*

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни дефиниции.
- Запознаване с влиянието на рисковите фактори за децата на родители, лишени от свобода.
- Запознаване с примерни програми за работа с деца и родители, лишени от свобода.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на рискови фактори при децата на роделите, лишени от свобода.
- Усвояване на умения за оценка на потребностите на децата.
- Усвояване на умения за работа в екип, посредничество, ефективна комуникация.

Ценностни цели:

- Умения за емпатия, емоционална устойчивост, съпричастност.
- Умения за етична чувствителност, осъзнаване на лични нагласи и принципи.

Ключови дефиниции

Теория на привързаността - привързаността се основава на емоционалната връзка между майката (отглеждащият детето) и бебето, която се изгражда в ранното развитие на детето. Ролята на родителите при отглеждането и възпитанието на детето е еднаква. На основата на теорията на привързаността при равни условия, връзката и с единия и с другия родител е силна и тясна. Когато обаче са налице патологични отношения, свързани с развод или раздяла, привързаността е застрашена.

Lowenstein, L., 2010

Травма от раздяла – негативно психо-емоционално състояние, което може да доведе до повишена тревожност, депресия, нарушено психическо и физическо здраве, поведенчески проблеми и др.

Рискови фактори от лишаването от свобода на родител върху децата

Таблица 11. Рискови фактори

Фактори	Последици
Психологически	Невъзможност да се изгради сигурна привързаност, повишена тревожност, депресия, чувство за вина и срам, гняв, автоагресия, нарушения на съня и концентрацията, регресия, забавяне в развитието, посттравматичен стрес, ниско самочувствие и самооценка.
Социални	Нарушени взаимоотношения, социална изолация, антисоциално поведение, зависимости, разпадане на семейството, стигма.
Икономически	Финансови затруднения, бедност, лоши битови условия.
Образователни	Риск от отпадане от училище, ниска мотивация.

Работата с деца на родители, лишени от свобода, е насочена към:

- намаляване на риска от малтретиране и изоставяне;
- осигуряване на подкрепа;
- опит да се прекъсне цикъла на насилие;
- повишаване на детската адаптивност.

Програми за работа с деца на лишени от свобода родители

Таблица 12. Програми за работа с деца на лишени от свобода родители

Програма	Фокус и цел на програмата
Родителство отвътре навън	Фокусиране върху връзката между децата и родителите, повишаване на родителските и социални умения, родителските задължения, обхваща родители, деца, разширено семейство.
Менторство	Изграждане на положителни ролеви модели, създаване на доверителна позитивна връзка с възрастен.

Деца помагат на деца	Обучени младежи работят с децата на лишени от свобода родители в качеството си на техни ментори.
Програми за посещения	Организиране на срещи между родители, лишени от свобода и техните деца в специално обособени пространства в затвора, създаващи безопасна и спокойна среда за общуване.
Програма за посещение с пренощуване	Предоставя възможност децата да бъдат с майките си определено време извън затвора в специализирани каравани, два пъти седмично.
Фамилна игрова терапия	Фокусира се върху връзката между децата и родителите, развиване на социални умения чрез емоционална подкрепа от фасилитатора на групата.
Детска стая в затвора	Дава възможност бременните жени, лишени от свобода да родят и да отглеждат бебетата си в затвора, с цел осигуряване на близост между майката и бебето и превенция на рецидивизма.

***Източник:** Карвели, В., Кики Петролаки, Джордж Николаидис. (2012). Отглеждане и възпитание на дете през затворническите решетки. Ръководство за специалисти. Гърция. Достъпно на: https://ich-mhsw.gr/wp-content/uploads/2023/04/Professional_Bulgarian_compressed.pdf*

Работа по казуси

Казус 1. Мария е ученичка в трети клас. Майка ѝ е в затвора от една година. Мария живее с баба си и дядо си. В училище се държи дистанцирано, избягва да говори, когато става дума за семейство. В последно време успехът му значително спада и все по-често влиза в конфликтни ситуации.

Цел: *развиване на умения за съпричастност, ефективна комуникация, оценка на потребности*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Какви потребности не са задоволени на момичето?
2. Каква е ролята на социалния работник?
3. Как може да бъде подкрепено семейството на Мария?

Ролева игра: В ролите Мария, бабата и дядото, социален работник, психолог, представител на училището. Участниците разиграват среща за обсъждане на възможни варианти на подкрепа на детето.

Казус 2. 13-годишният Никола крие, че баща му е в затвора, като разказва, че работи в чужбина. Истината обаче се разкрива. Момчето се срамува, реагира враждебно срещу учителите и съучениците, които се опитват да разговаря с него. Отказва да ходи на училище.

Цел: *развиване на умения за ефективна комуникация, емпатично слушане, влиянието на стигмата*

Задача:

Участниците се разделят на двойки в ролите на социален работник и дете. Детето споделя как се чувства, а социалният работник – активно слуша, без да прекъсва, след което отразява чувството. След това си разменят ролите.

Казус 3. Александър на 15 години не желае да се вижда с баща си, който е осъден на 3 години лишаване от свобода. Бащата държи да вижда сина си. Майката е против.

Цел: *развиване на умения за посредничество, умения за комуникация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Какви права и нужди има детето?
2. Как трябва да се подходи, за да се защити интереса на детето?
3. Как да се осъществи среща с бащата, ако е в интерес на детето?

Тренинг за работа с деца на лишен от свобода родител

Участници: групата се разделя на подгрупи по 5 човека

Цел: *развиване на умения за работа в екип*

Задача: разработване на тренинг за работа с деца на лишен от свобода родител, използвайки арт терапевтични техники

Кейс анализ „Майка в затвора – дете в приемно семейство“

Участници: цялата група

Цел: развиване на умения за подкрепа

Задача: разработване на план за подкрепа и поддържане на връзката между майка и дете

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Направете списък с основни нужди на деца на родители, лишени от свобода, съобразно възрастовите особености – новородено дете, дете в предучилищна възраст, дете в училищна възраст, юноша.
2. Какви са най-подходящите подходи за работа с деца на родители, лишени от свобода?
3. Потърсете информация за ефективни програми за работа с деца и родители, лишени от свобода.

Използвана литература

1. Карвели, В., Кики Петролаки, Джордж Николаидис. (2012). Отглеждане и възпитание на дете през затворническите решетки. Ръководство за специалисти. Гърция. Достъпно на: https://ich-mhsw.gr/wp-content/uploads/2023/04/Professional_Bulgarian_compressed.pdf
2. Lowenstein, L. F. (2010). Attachment theory and parental alienation. Journal of Divorce & Remarriage, 51(3), 157-168.

Тема 14. Социална работа с деца в риск от родителско отчуждение

Ключови думи: *отчуждени деца, отчуждаващ родител, отчужден родител, социална работа*

Цели

Познавателни цели:

- Запознаване с основни дефиниции.
- Запознаване с ролята на социалната работа при случаи на родителско отчуждение.

Практически цели:

- Усвояване на умения за идентифициране на признаци на отчуждено дете.
- Усвояване на умения за оценка на потребностите на отчуждено дете.
- Усвояване на умения за работа в екип, ефективна комуникация.

Ценностни цели:

- Умения за емпатично слушане, съпричастна комуникация.
- Умения за етична чувствителност, емоционална устойчивост.

Ключови дефиниции

Родителско отчуждение - психическо състояние на дете, при което то се отчуждава от единия родител вследствие на психологическа манипулация от страна на другия родител.

Gardner, R. A., 2001

Синдром на родителско отчуждение - „детето, в контекста на родителските конфликти, поглъща изцяло негативните чувства и критицизма на единия родител спрямо другия родител“

Gardner, R. A., 2002, с 192

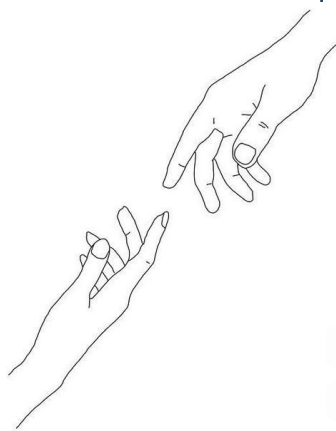
Отчуждаващ родител - родителят, който успява чрез похвата на манипулацията, да накара детето да се откъсне от другия родител, изследователите обозначават като отчуждаващ.

Tavares, A. и съавт., 2021

Отчуждено дете – „дете, което изразява свободно и упорито, необосновани негативни чувства и вярвания (като гняв, омраза, отхвърляне и/или страх) към родител, които са значително непропорционални на действителния опит на детето с този родител“

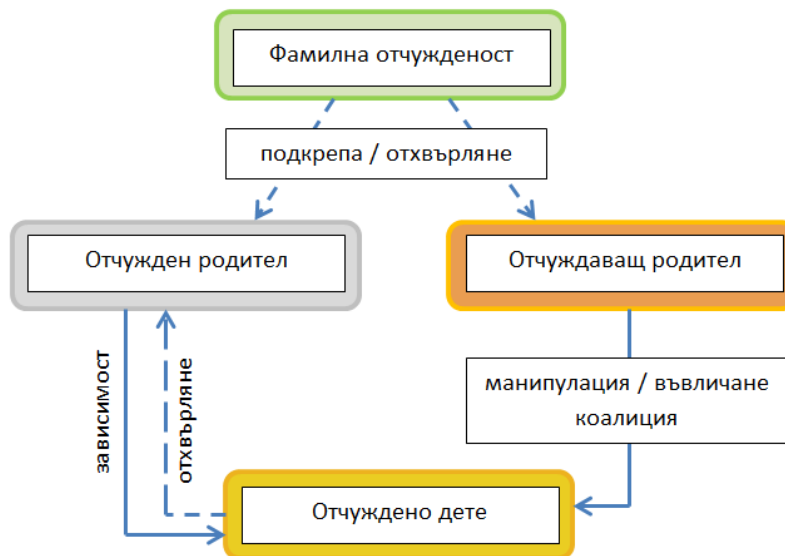
Kelly, J. B., & Johnston, J. R., 2001, с. 251

Отчужден родител – родител, който се оттегля от детето, когато не може да отговори на очакванията и изискванията на другия партньор, и чиято „ценностна му система не позволява да използва детето, за да отмъщава на другия родител“.

Kirkova, I., 2021

Следващата схема (фиг. 8) представя ролите и връзките между отделните елементи на семейната система, повлияна от родителското отчуждение, с основен акцент върху детето.

Фигура 8. Схема на родителско отчуждение

Източник: Цонева, Ж. (2025). Концепцията „родителско отчуждение“ – ролята на консултирането в социалната работа. Академично списание "Управление и иновации", Том 21, (4). Унив. "Проф. д-р Асен Златаров", Бургас

Социална работа с дете в риск от родителско отчуждаване

Основната роля на социалната работа е насочена към превенция на родителското отчуждение. Превантивната функция може да се осъществи чрез програми за родители и специалисти, информиране и разясняване на дългосрочните негативни последици върху децата и цялата семейна система.

Консултативната роля на социалната работа има значително влияние в подкрепата и оказването на помощ на клиентите да определят своето място в този сложен процес. Работата е насочена предимно към отчуждения родител, а детето е в центъра на взаимоотношенията отчужден-отчуждаващ родител (фиг. 9).

Фигура 9. Основни аспекти на социална работа в триангулацията отчужден родител-дете-отчуждаващ родител

Работа по казуси

Казус 1. Симеон е на 10 години. След развода на родителите си, живее с майка си, която системно настройва сина си срещу баща му – „той не те обича“, „никога не го е било грижа за теб“. Момчето не иска да вижда баща си, но в училище споделя, че понякога му липсва. Бащата търси подкрепа.

Цели: *развиване на умения за емоционална устойчивост, себerefлексия, съпричастна комуникация*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Идентифицирайте рисковите фактори за момчето?

2. Кой специалисти могат да окажат подкрепа на бащата?
3. Какъв подход може да използва бащата, за да възстанови връзката със сина си?
4. Как трябва да подходи специалистът при разговор с детето, майката и бащата?
5. Кой са етичните предизвикателства пред социалния работник?

Казус 2. Михаела е на 6 години. Живее с майка си. Родителите са разведени, заради системно домашно насилие над майката. Бащата има режим на виждане на детето на всеки две седмици по два дни. След развода бащата продължава да упражнява психически тормоз над майката. В детската градина детето отказва да участва в групови игри и все по-често започва да се държи грубо и агресивно с децата. Бащата умело успява да манипулира детето, своите близки, настройвайки ги срещу майката.

Цел: *развиване на умения за професионална етика, емоционална устойчивост, междоинституционално сътрудничество*

Задача: Отговорете на следните въпроси:

1. Кой е целевият родител?
2. По какъв начин може да бъде подкрепена и защитена майката?
3. Какви социални услуги могат да бъдат предложени на майката и бащата?

Тренинг „Екипна мозъчна атака“

Цел: *развиване на умения за професионална устойчивост и работа в екип*

Задача: създаване на добри практики за поддържане на професионална устойчивост при случаи на родителско отчуждение

Тренинг „Емоционален термометър“

Цел: *осъзнаване на емоциите и контрол над напрежението*

Задача: върху скала всеки от участниците отбелязва как се чувства след всеки разгледан казус. Всички коментират какви инструменти може да се използват за регулиране на напрежението

Ролева игра „Екипна среща“

Цел: *развиване на умения за ефективна комуникация, решаване на конфликти, работа в екип*

Описание: Екип работи по случай на родителско отчуждение. Водещият случая социален работник предлага по-емоционален подход, другият социален работник предлага по-формален подход. Чувства се известно напрежение в екипа, поради разминаванията.

Задача: От цялата група се избират петима участници в ролите на водещ случая социален работник, втори социален работник, психолог, педагог, ръководител на социалната услуга, към която работи екипът. Екипът разиграва работна среща по случай на родителско отчуждение.

Ценности и умения

Моите ценности

Моите умения

Въпроси и задачи за самоподготовка

1. Какви са професионалните рискове при работа със случаи на родителско отчуждение?
2. Направете списък с признаци на отчуждено дете?
3. Разработете обучителна програма за родители с цел превенция на родителското отчуждение.

Използвана литература

1. Цонева, Ж. (2025). Концепцията „родителско отчуждение“ – ролята на консултирането в социалната работа. Академично списание "Управление и иновации", Том 21, (4). Унив. "Проф. д-р Асен Златаров", Бургас, стр. 67-72, ISSN 13126121

2. Evans, M. (2023). Clinical Social Workers' Perceptions and Experiences of Parental Alienation. Walden University
3. Gardner, R. A. (2001). Parental alienation syndrome (PAS): Sixteen years later. In Academy Forum (Vol. 45, No. 1, pp. 10-12). sn.
4. Gardner, R. A. (2002). Denial of the parental alienation syndrome also harms women. American Journal of Family Therapy, 30(3), 191–202.
5. Kelly, J. B., & Johnston, J. R. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. Family court review, 39(3), 249-266.
6. Kirkova, I. (2021) Sindrom na roditelskoto otchuzhdenie. Narachnik za roditeli i spetsialisti. Izd. Balgarska shkola za psihoanali-za.
7. Tavares, A., Crespo, C., & Ribeiro, M. T. (2021). What does it mean to be a targeted parent? Parents' experiences in the context of parental alienation. Journal of child and family studies, 30, 1370-1380